



सर्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्र

वार्षिक वर्गणी : ₹ ५०/-

आरोग्य पात्रिका

ऑगस्ट -सप्टेंबर २०२२। पृष्ठे : ५२



सर्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन



माता सुरक्षित
तर
घर सुरक्षित





मा. राज्यपाल भगतसिंह कोश्यारी यांच्या हस्ते निक्षय मित्र सत्कार समारंभ आणि पोषण आहार वितरण सोहळा झाला. राजभवन येथील दरबार हॉलमध्ये हा कार्यक्रम झाला. कार्यक्रमास सार्वजनिक आरोग्य विभागाचे अतिरिक्त मुख्य सचिव डॉ. प्रदीप व्यास, आरोग्य आयुक्त डॉ. रामास्वामी एन, राजभवनचे प्रधान सचिव डॉ. संतोष कुमार, सहसंचालक डॉ. रामजी आडकीकर आदी उपस्थित होते.





मुख्य संपादक/प्रकाशक
डॉ. कैलास बाविस्कर
उपसंचालक, आरोग्य सेवा (आय.ई.सी.)

संपादन सहाय्य
बापूराव गर्जे
प्र. आरोग्य शिक्षण अधिकारी

अशोक निम्मलवार
प्रशासकीय अधिकारी

मुद्रण
कल्याणी कॉर्पोरेशन, पुणे.
१४६४, मंगेशश्री, रेणुका स्वरूप स्कूल लेन,
सदाशिव पेठ, पुणे ४११ ०३०.

पत्रव्यवहारासाठी पत्ता

संपादक,

राज्य आरोग्य शिक्षण व
संपर्क विभाग

'परिवर्तन', आरोग्य भवन परिसर,
विश्रांतवाडी पोलीस स्टेशन समोर,
येरवडा, पुणे ४११ ००६.

दूरध्वनी : ०२०-२६६९०९७८,
२६६९०९७९.

फॅक्स : ०२०-२६६९०९८०

e-mail :

aogyapatrikamh@gmail.com

वार्षिक वर्गणी
५०/- रुपये



स्त्री जन्माचे स्वागत करा.



<https://www.facebook.com/MahaArogyaIECBureau>



<https://twitter.com/MahaHealthIEC>



<https://www.instagram.com/mahahealthiec/>



<http://bit.ly/MahaArogyaYT>



<https://www.linkedin.com/company/maha-arogyia-iec-bureau>





संकेत स्थळ :
<http://maha-arogyasamvadec.in>
<http://mahaarogyasamvadec.in>
Google Play - maharogyasamvad

महाराष्ट्र आरोग्य पत्रिका

ऑगस्ट-सप्टेंबर २०२२

अंतरंग



१८ स्क्रब टायफस - एक
भयानक आजार



३० गणपती विसर्जनाचा
पर्यावरणावरील परिणाम



३८ आत्महत्येमुळे समस्या सुटत
नाही...

■ आयुक्तांचे मनोगत	५
■ संचालकांचे मनोगत	६
■ संचालकांचे मनोगत	७
■ संपादकीय	८
■ सामान्यांसाठी गुणवत्तापूर्ण आरोग्य सेवा	९
■ राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालय पुणे येथे मा. अप्पर मुख्य सचिव डॉ. प्रदिप व्यास यांचे शुभहस्ते ध्वजारोहन संपन्न...	११
■ आरोग्य अधिकारी व कर्मचारी यांच्या प्रयत्नातून अनेक आजारांचे निर्मूलन.	१३
■ प्रशिक्षणाचे शिल्पकार	१४
■ जनऔषध वैद्यकशास्त्र आणि स्कोप विभाग-मंकीपॉक्स	१६
■ स्क्रब टायफस-एक भयानक आजार	१८
■ जागतिक स्तनपान सप्ताह	२१
■ पोषण माह निमित्त आग्रह, करूया स्तनपानाचा निग्रह!	२५
■ हत्तीरोग आजार प्रतिबंधात्मक उपाययोजना	२६
■ गणपती विसर्जनाचा पर्यावरणावरील परिणाम	३०
■ शिक्षण आणि आरोग्य	३३
■ देवी मरीआई कृपा	३४
■ शितसाखळी अबाधित ठेऊन परभणी जिल्ह्याला थॅलेसेमिया मुक्तीकडे नेणाऱ्या अवलियाची ओळख...	३५
■ आत्महत्येमुळे समस्या सुटत नाही...	३८
■ कविता -	
■ संयुक्त सक्रिय मोहीम अभियान...	४०
■ कोरोना	४१
■ योजना -	
■ डहाणू, विक्रमगढ व तलासरी (जि. पालघर) तालुक्यात वाढणाऱ्या हत्तीरोगाचा प्रादुर्भाव रोखण्याबाबत	४२
■ वृत्त विशेष -	
■ वडिल गेले... चार मुर्लींच्या मदतीला देवासारखे धावून गेले संवेदनशील डॉ. तानाजी सावंत!	४४
■ अत्याधुनिक ऑपरेशन थिएटर, आयसीयू, नेत्र चिकित्सा विभाग कार्यान्वित...	४५
■ वारकऱ्यांना पसंत पडली अवयवदान चळवळ	४७
■ प्राथमिक आरोग्य केंद्र गिरगाव अंतर्गत उपकेंद्र सोमठाणा येथे भेट	४८
■ प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना अंतर्गत	४९
■ मातृशक्ती राष्ट्रशक्ती सप्ताह निमित्त रॅली	४९
■ लेखकांना विनंती	५०



आयुक्तांचे मनोगत



आरोग्य चांगले राखायचे असेल तर प्रत्येकाने स्वच्छतेला विशेष महत्त्व देणे आवश्यक आहे. वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छतेद्वारे व्यक्ती व समाजाचे आरोग्य टिकवणे शक्य आहे. त्यामुळे प्रत्येकाने आपल्या वैयक्तिक आरोग्याबरोबरच आपल्या परिसराच्या स्वच्छतेची काळजी घेणे आवश्यक आहे. अस्वच्छ परिसर व वैयक्तिक स्वच्छता न राखल्याने बहुतांश आजाराची उत्पत्ती होते. अस्वच्छतेमुळे उत्पन्न होणाऱ्या आजारांमुळे आपले बहुमुल्य आरोग्य धोक्यात येत असून वेळ व पैसा देखील वाया जात आहे. त्यामुळे आरोग्यदायी जीवन जगण्यासाठी वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छता अंगीकारणे अत्यंत आवश्यक आहे.

माहे सप्टेंबर महिन्यात कुष्ठरोग शोध मोहिम व सक्रिय क्षयरुग्ण शोध मोहिम ही संयुक्त मोहिम दिनांक १३ सप्टेंबर ते ३० सप्टेंबर २०२२ या कालावधीत राबविण्यात येत असून त्याद्वारे ह्या आजारांचे समुळ उच्चाटन करण्याचा सार्वजनिक आरोग्य विभागाचा मानस आहे. क्षयरुग्णांमध्ये झालेली वाढ व अनेक रुग्ण ह्या आजाराकडे करत असलेले दुर्लक्ष लक्षात घेत असे रुग्ण गृहभेटीद्वारे शोधून त्यांना निदान व उपचारांच्या प्रवाहात आणण्यासाठी प्रयत्न करण्यात येत आहेत. एका विशेष मोहिमेद्वारे जनजागृती व सर्व्हेक्षण विभागाने हाती घेतले आहे. तसेच दिनांक ९ सप्टेंबर २०२२ रोजी मा. राष्ट्रपती महोदयांनी प्रधानमंत्री टी.बी. मुक्त भारत अभियान या केंद्र शासनाच्या महत्वाकांक्षी मोहिमेचा शुभारंभ केला आहे. क्षयरोगाच्या निवारणामध्ये पोषक आहार हा अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. त्यामुळे क्षयरुग्णांना योग्य पोषण उपलब्ध करून देण्याचे उद्दिष्ट या अभियानांतर्गत ठेवण्यात आले आहे. देशामध्ये क्षयरोगाचे आणि क्षयरोगामुळे होणाऱ्या मृत्यूचे प्रमाण कमी करण्यासाठी कालबद्ध कार्यक्रम तयार करण्यात आलेला आहे. केंद्र सरकारने २०२५ पर्यंत क्षयरोग निर्मुलनाचे उद्दिष्ट ठेवले आहे.

राज्य शासनामार्फत दिनांक १७ सप्टेंबर ते २ ऑक्टोबर २०२२ या कालावधीत सेवा पंधरवडा साजरा करण्यात येत आहे. नागरीकांचे अर्ज व तक्रारी निकाली काढण्यासाठी या कालावधीत विशेष उपक्रम राबविण्यात येत आहे.

सध्या सुरु असलेल्या सण व उत्सवांच्या तसेच पावसाळ्याच्या पार्श्वभूमीवर लोकांनी आपल्या आरोग्याची आवश्यक काळजी घ्यावी व आजाराची लक्षणे दिसताच जवळच्या सरकारी दवाखान्यात त्याची तपासणी करून घ्यावी.

डॉ. रामास्वामी एन. (भाप्रसे)

आयुक्त, आरोग्य सेवा व
संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान
महाराष्ट्र राज्य, मुंबई



संचालकांचे मनोगत



चांगले आरोग्य हीच खरी संपत्ती असते. त्यामुळेच 'आरोग्य धनसंपदा' असे आरोग्याच्या विषयी म्हटले जाते. आजच्या धावपळीच्या युगात आपल्याला आरोग्याकडे लक्ष देणे अत्यंत महत्त्वाचे झाले आहे. शरीर व मन दोन्हीही व्यवस्थित असणे याला आपण निरोगी आरोग्य असे म्हणतो. जी व्यक्ती आपली सामाजिक जबाबदारी योग्यरीत्या पार पाडण्यासाठी शरीर व मनाने सुदृढ असते त्या व्यक्तीला आपण निरोगी व्यक्ती असे साधारणतः म्हणतो.

निरोगी असण्याचे मानवाला अधिक फायद्याचे असून, त्यामुळे कार्यक्षमता वाढते, कार्यक्षमता वाढल्यामुळे प्रगती क्षेत्रात यश मिळते, रोगप्रतिकारक शक्तीही वाढते व त्यामुळे सहजासहजी व्यक्ती आजारी पडत नाहीत. चुकीच्या सवयी पासून दूर राहिल्यास हार्ट अटॅक, पक्षाघात, उच्च रक्तदाब, मधुमेह, लड्डुपणा यांसारखे जीवनशैलीमुळे होणारे आजारही होत नाहीत. मानसिक स्वास्थ्य चांगले राहिल्यामुळे मनावर ताबा राहतो व त्यामुळे हिंसा, राग, डिप्रेशन आत्महत्येविषयीचे विचार यांपासून आपण दूर राहू शकतो. त्याचबरोबर कुटुंबाचे आरोग्यही चांगले राहते व आपला पैसाही वाचतो. औषध उपचारांचा खर्चही कमी झाल्यामुळे ताण-तणावाचे प्रसंगही टळतात. समाजामध्ये चांगल्या सवयी रुजविल्यामुळे सामाजिक आरोग्यही सुधारण्यास मदत होते व आरोग्य यंत्रणेवरील ताणही कमी होतो. सक्षम समाजामुळे संपूर्ण देशाचे आरोग्य निरोगी राहण्यास मदत होते व निरोगी जनतेकडूनही देशाच्या विकासास चालना व प्रेरणा मिळते. यासाठी चांगल्या आरोग्यदायी सवयीचा आपण अंगीकार करणे आवश्यक आहे. योग्य आहार, व्यायाम, स्वच्छता आणि वर्तणूक या चार बाबींचे पालन केल्यास निरोगी जीवन जगणे आपल्याला सहज शक्य होत असते. चांगला पोषण आहार घेणे, तेलकट, तूपकट पदार्थांचे खाणे टाळणे, जंक फूड, फास्ट फूड यांचा वापर न करणे, बाहेरचे उघड्यावरील पदार्थ खाणे टाळणे अशा सवयींमुळे आपण चांगल्या आरोग्यदायी सवयी जोपासू शकतो. दारू, अल्कोहोल, सिगारेट, तंबाखू, गुटखा अशा व्यसनांपासून आपले आरोग्य आपण जपले पाहिजे. स्वतःच संरक्षण सुरक्षा व स्वच्छता राखण्यासाठी आपण विशेष लक्ष दिले पाहिजे. नियमित व्यायाम करणे, पुरेशी विश्रांती घेणे व वर्तणुकीत बदल करून आणणे, यामुळे आपण अनेक आजारांना टाळू शकतो व आपला निरोगी समाज निर्माण करण्यासाठी व आपल्या कुटुंबाचा व स्वतःचा विकास करण्यासाठी आपण आपली चांगली भूमिका निभावू शकतो. एक जबाबदार नागरिक म्हणून सर्वांना 'माझे आरोग्य माझी जबाबदारी' हे व्रत अंगीकारणे आवश्यक आहे.

धन्यवाद.

- डॉ. साधना तायडे

संचालक, आरोग्य सेवा
आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई



संचालकांचे मनोगत



आरोग्य सेवा ही मानवासाठीची सेवा म्हणून ओळखली जाते. पुरातन काळापासून वैद्यकीय व्यवसाय मानवतावादी म्हणून समजला गेला आहे. रोग बरा करणारा डॉक्टर दुःख नाहीसे करणारा दूत आहे, अशी भावना रुग्णांची आपणास पाहावयास मिळते. डॉक्टर व्यक्तीच्याविषयी समाजात आदराची भावना निर्माण होते, तसेच आरोग्य संस्थाही लोकांना महत्त्वाच्या वाटतात. डॉक्टर आणि आरोग्य संस्था यांच्यात रोगमुक्तीसाठी सेवेचे आदान प्रदान होत असते आणि रोग या समस्येतून बाहेर पडण्याचे कार्य घडते. त्यामुळे रुग्ण आणि आरोग्य संस्था यांच्या आंतरक्रिया घडून आजारतून बाहेर पडण्यासाठी व निरोगी राहण्यासाठी मदत होते. डॉक्टर आणि रुग्ण यांना जोडणारा दुवा म्हणजे 'आरोग्य संवाद' होय डॉक्टर आणि रुग्णांचा संवाद चांगला झाल्यास त्यातून चांगली वातावरण निर्मिती होऊन आरोग्यसेवा ही लोकाभिमुख होऊ लागते, कारण लोकांच्या सहभागातूनच सार्वजनिक आरोग्य सेवेचे यश अवलंबून आहे. रुग्णांच्या दृष्टीने शासन अनेक योजना राबवित असते, यास समाजाचा सहभाग लाभल्यास या योजना लोकाभिमुख होतात व त्याचा समाजाला फायदा होतो. शासनाच्या वतीने अनेक योजना साकारल्या आहेत त्याचा फायदा जनतेला होत आहे. त्यामुळे शासनाच्या आरोग्यविषयक योजना अधिकाधिक लोकाभिमुख करण्यासाठी आरोग्य सेवेत कार्यरत असणारे घटक मग ते डॉक्टर असो किंवा त्यासंबंधीचे सेवा देणारे इतर घटक असोत, हे सर्वजण महत्त्वाचे असून एकमेकांच्या समन्वयातून आपणास सार्वजनिक आरोग्य सेवेचा दर्जा उंचावणे व चांगल्या सेवा सामान्य माणसांपर्यंत पोहोचवणे हे आपले सर्वांचे कर्तव्यच आहे. आरोग्य सेवेची गुणवत्ता वाढण्यासाठी व आरोग्य सेवेची प्रतिमा जनमाणसात चांगली करण्यासाठी आपणा सर्वांच्या सहकार्याची आवश्यकता आहे.

निरोगी महाराष्ट्र घडविण्यासाठी आपण सर्व एकजुटीने आरोग्य सेवेसाठी कटीबद्ध होऊ या आणि चांगली सेवा जनमाणसांना कशी देता येईल याविषयी आपण सर्व मिळून कार्य करूया.

धन्यवाद.

- डॉ. नितीन अंबाडेकर
संचालक, आरोग्य सेवा,
पुणे



संपादकीय



प्रत्येक घटना ही व्यक्तीच्या मर्जीनुसार घडत नाही. समाजात कार्य करावयाचे असल्यास ते स्वीकार्य सदस्य म्हणून प्रत्येकाला इतरांचाही विचार करावा लागतो. काही घ्यावे लागते तर काही द्यावे लागते. परस्पर संबंधाद्वारे सामाजिक सेवांचा स्वीकार करून आपल्या गरजांची पूर्तता करून घ्यावी लागते. अशावेळी चांगले संबंध निर्माण झाल्यास त्याची चांगली फलनिष्पत्ती व समाज उपयोगी योजना लोकाभिमुख होण्यासाठी मोठा उपयोग होतो. सार्वजनिक आरोग्य सेवेमध्ये सेवा देताना मानवता, दया, करुणा, विश्वास, नैतिकता हे सार्वजनिक सेवेचे आधार होत. कोणताही व्यवसाय हा अर्थार्जनासाठी असला तरी तेवढेच एक उद्दिष्ट असते असे नाही, तर समाज भावना व अपेक्षांची पूर्ती याही बाबी महत्त्वाच्या आहेत.

कार्यामधून प्राप्त होणाऱ्या समाधानाचे प्रमाण व्यावसायिक समायोजनाच्या यशाचे प्रमाण यांचा जवळचा संबंध आहे. वेगवेगळ्या क्षेत्रांत व्यक्तींना व्यवसायाचा अभिप्रेत अर्थ वेगळा असतो. व्यक्ती कोणत्या दृष्टिकोनातून त्याकडे पाहतो तो महत्त्वाचा असतो, काही व्यक्ती व्यवसायाकडे सामाजिक दर्जा मिळवून देणारे एक साधन म्हणून पाहतात तर अनेक व्यक्ती व्यवसायाकडे केवळ अर्थार्जनाचे एक साधन म्हणून पाहतात. यापेक्षा त्यांच्या मते व्यवसायाला महत्त्व नसते. प्रत्येक व्यक्तीचे मानवी मूल्य विषयक विचार असतात त्यानुसार व्यक्ती वैयक्तिक वर्तनातून, साधनातून साध्य करावयाच्या उद्दिष्टांमधून आपला स्वबदल करून कार्य साधत असतो. हे बदल कौशल्य, शिक्षण, ज्ञान, वर्तणूक, स्व-प्रतिमा, भावना, स्वकर्तृत्व सामाजिक स्वरूप, पुढाकार, जबाबदारपणा यातून व्यक्तीच्या मूल्य विचारांचा प्रत्यय येतो. व्यक्तीची काही मूल्य विज्ञान व इतर घटकांवर आधारलेली असतात. विश्वासपात्र व्यक्ती सचोटीयुक्त व सातत्याचे प्रतीक असते. अशा व्यक्तीने आपल्या मूल्यांचा पूर्ण विचार केलेला असतो आणि त्या मूल्यांचे निष्ठेने अनुकरण करीत असते.

सार्वजनिक आरोग्य क्षेत्रातही मंडळी अत्यंत विश्वासाने व समाजसेवा म्हणून कार्यरत असते. सामाजिक सेवा या लोकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी त्यांची धडपड सुरू असते. यासाठी त्यांना चांगले सहकार्य करून त्यांचे मनोबल वाढवून सार्वजनिक आरोग्य सेवा अधिक बळकट करण्यासाठी आपण त्याचा चांगला उपयोग करून घेऊ शकतो. डॉक्टर-रुग्ण व आरोग्य सेवा देणारे घटक यांच्यात विश्वासाचे वातावरण निर्माण झाल्यास आरोग्य योजना अधिकाधिक लोकाभिमुख होऊन त्याचा समाजास चांगला उपयोग होतो. यासाठी शासनाच्या वतीने लोकाभिमुख असणाऱ्या योजना या अधिक लोकाभिमुख करण्यासाठी प्रत्येकाची भूमिका व त्यांचे कर्तव्य हे फार मोलाचे आहे. त्यामुळे प्रत्येकाने समाजसेवा या दृष्टिकोनातून आरोग्य सेवेकडे पाहणे आवश्यक आहे.

निरोगी महाराष्ट्र घडविण्यासाठी परस्परांतील संवाद व विश्वास अधिक दृढ होणे आवश्यक आहे.

धन्यवाद...

- डॉ. कैलास बाविस्कर

संपादक



सामान्यांसाठी गुणवत्तापूर्ण आरोग्य सेवा

प्रा.डॉ. तानाजी सावंत, मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण, महाराष्ट्र राज्य



“लोकाभिमुख प्रशासनात सामान्य जनतेसाठी आरोग्य, शिक्षण, कृषी हे महत्वाचे घटक आहेत. निरोगी महाराष्ट्राच्या दृष्टीने गुणवत्तापूर्ण आरोग्य सेवांचा विकास करून समाजातील शेवटच्या घटकांपर्यंत आरोग्यसेवा पोहोचण्यासाठी शासन आणि प्रशासन यांच्या समन्वयाने व लोकसहभागाच्या माध्यमातून कार्य घडणे आवश्यक आहे. यामुळे प्राथमिक, द्विस्तरीय व त्रिस्तरीय, विशेष तज्ञ यांच्या आरोग्यसेवा सामान्य माणसापर्यंत पोहोचविण्यासाठी आपला दृष्टीकोण अधिक व्यापक करून समाजसेवेच्या दृष्टीने आपली सेवा व कृती उत्स्फूर्तपणे करणे आवश्यक आहे.”

प्रा.डॉ. तानाजी सावंत

मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण, महाराष्ट्र राज्य.

जेव्हा व्यक्ती आणि लोकसमुदायाचा विकास हे ध्येय डोळ्यांसमोर ठेवून व्यक्ती किंवा सामूहिक विकास स्वरूपाच्या सेवा पुरवल्या जातात तेव्हा त्या सामाजिक सेवा म्हणून ओळखल्या जातात, आरोग्यसेवा ही सुद्धा यातीलच एक प्रत्येकाची महत्वाची गरज आहे. प्रत्येक व्यक्तीच्या विकासात निरोगी आरोग्याचे महत्त्व अनन्य-साधारण असे आहे. राज्यातील जनता निरोगी रहावी, त्यांच्या आरोग्यासाठी आवश्यकतेनुसार सेवा उपलब्ध व्हाव्यात यासाठी विशेष प्रयत्नांची व प्रत्यक्ष कृतीची गरज आहे, कारण सामाजिक सेवेमध्ये आरोग्यसेवेचे स्थान महत्त्वपूर्ण आहे. लोकांच्या मूलभूत गरजांपैकी आरोग्यसेवा ही एक मूलभूत गरज समजली जाते. त्यासाठी आरोग्यसेवेचा गुणवत्तापूर्ण विकास होणे अत्यंत महत्वाचे आहे. निरोगी महाराष्ट्राच्या दृष्टीने आरोग्य सेवेची गरज लक्षात घेता, त्या सेवा सक्षम, मूलभूत गरजांची पूर्तता करण्याचा व संसाधने व सेवा विकसित करण्यासाठी प्रयत्न करणे व विकासाचे ध्येय ठेवणे क्रमप्राप्त आहे. राज्यातील जनतेसाठी त्यांच्या जवळची उपलब्ध असलेली आरोग्यसेवा अधिक सक्षम व गुणवत्तापूर्ण करणे याला प्राधान्य देण्याची आवश्यकता आहे. गाव, तालुका, जिल्हा व शहरी भाग या ठिकाणी विकसित करण्यात आलेल्या आरोग्यसेवांचा गुणात्मकरित्या वापर करून सामान्य माणसाला या सेवांचा उपयोग करून देण्यासाठी विशेष प्रयत्न करण्याची गरज आहे व त्या दृष्टीने नियोजनावर भर देणे गरजेचे आहे.

ग्रामपातळी : ग्रामपातळीवरील आरोग्य सेवा उपकेंद्र केंद्राच्या ठिकाणी आरोग्यवर्धिनी केंद्रात बदल झाली असून

साधारणतः ४००० लोकसंख्येच्या जनतेसाठी निरोगी आरोग्यासाठी ही महत्वाची केंद्रं बनत आहेत. यात जनतेला आवश्यक असणाऱ्या १३ प्रकारच्या प्राथमिक आरोग्यसेवा पुरविणे आवश्यक आहेत. त्यांचा गुणात्मकरीत्या विकास होऊन जनसामान्य जनतेला या सेवा उपलब्ध करून दिल्यामुळे निरोगी ग्रामजीवनाची यातून सुरुवात होणार असल्यामुळे ही सेवा अत्यंत महत्वाची अशी आहे. या सेवेचे तालुका व जिल्हा पातळीवरून नियंत्रण होणे आवश्यक आहे. त्यामुळे आरोग्य सेवेचा ताण कमी होण्यासाठी नक्कीच मदत होऊन निरोगी महाराष्ट्राच्या दृष्टीने हा महत्वाचा पाया ठरणार आहे. त्यामुळे या सेवांच्या गुणात्मक विकासाकडे विशेष लक्ष दिले जाणार आहे.

प्राथमिक आरोग्य सेवा : प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या ठिकाणी दिली जाणारी आरोग्य सेवा यांचा गुणवत्तापूर्ण विकास करण्याकडे भर देऊन त्या ठिकाणी उपलब्ध असलेल्या सेवा या अधिक सक्षम व बळकट करणे याकडे विशेष लक्ष द्यावे लागणार आहे. उपलब्ध असणाऱ्या सेवांचा लोकांना व्यापकपणे उपयोग व्हावा या दृष्टीने प्राथमिक आरोग्य केंद्र अधिक सक्षम होणे आवश्यक आहे.

ग्रामीण रुग्णालय : ग्रामीण रुग्णालयातील सुविधा या सर्वसामान्य जनतेला आपल्याशा वाटाव्यात यासाठी त्या ठिकाणी देण्यात येणाऱ्या सेवा व तज्ञांच्या सेवा यांच्याकडे लक्ष देण्याची आवश्यकता आहे. या ठिकाणी तज्ञांच्या सेवा अधिक बळकट झाल्यास जिल्हास्तरावरील आरोग्यसेवेचा ताण कमी होणार आहे. त्यामुळे या सेवा ग्रामीण रुग्णालय



अथवा उपजिल्हा रुग्णालय या ठिकाणी अधिक गुणात्मक व विकासाभिमुख करण्यावर भर द्यावा लागणार आहे.

जिल्हा पातळी : जिल्ह्याच्या ठिकाणी उपलब्ध असणाऱ्या जिल्हा रुग्णालयात विशेषत तज्ञांच्या मार्फत आरोग्यसेवा व उपचार होणे अपेक्षित आहे. या ठिकाणी उपलब्ध असणारे तज्ञ हे तालुका पातळीवरून संदर्भित झालेल्या रुग्णांना तज्ञ सेवा उपलब्ध करून दिल्यामुळे त्यांचा आरोग्यावरील खर्चही वाचण्यास मदत होणार आहे. त्यामुळे त्या ठिकाणी उपलब्ध असणाऱ्या सेवांचा गुणवत्तापूर्ण विकास व्हावा यासाठी विशेष लक्ष द्यावे लागेल.

विशेष रुग्णालय जसे नाशिक, अमरावती या ठिकाणी उपलब्ध असणाऱ्या तसेच काही विशेष ठिकाणी उपलब्ध असणाऱ्या विशेष रुग्णालयांचाही दर्जा वाढविण्यासाठी आपल्याला प्रयत्न करावे लागतील. त्यामुळे जनतेला आवश्यक असणाऱ्या सुविधा जिल्ह्याच्या ठिकाणी मिळून त्यांचा आरोग्यावरील ताण कमी करण्यासाठी सार्वजनिक आरोग्य सेवेची अधिक मदत होऊ शकेल.

विकेंद्रीत प्रशासन, आरोग्य सेवेचा विकास करण्यासाठी राज्य, जिल्हा, तालुका, गाव अशा विकेंद्रीत प्रशासनामुळे त्या त्या ठिकाणच्या सेवा विकसित करण्याची जबाबदारी त्या ठिकाणी द्यावी लागणार आहे. पुरविण्यात येणाऱ्या सेवांचे सनियंत्रण व मूल्यमापन याकडेही गांभीर्याने लक्ष देण्याची गरज आहे.

विशेष आरोग्य कार्यक्रम : केंद्र व राज्य शासनाच्या वतीने राबविण्यात येणारे आरोग्य कार्यक्रम यात समन्वय निर्माण करून जनतेसाठी राबविण्यात येणाऱ्या योजनांची अंमलबजावणी व त्यासाठी लोकांचा सहभाग मिळवण्यासाठी दृढ निश्चय करणे आवश्यक आहे, तसेच शहरी आरोग्य सेवांचा विकास, समन्वय करणे आवश्यक बनले आहे. या भागातील आरोग्यसेवा केवळ बाह्य रुग्णसेवा न राहता त्या अंतररुग्ण सेवेत समावेश व्हाव्यात यासाठी विशेष प्रयत्नांचीही आपल्याला गरज असणार आहे.

दुर्गम भागातील आरोग्य सेवा : दुर्गम व अतिदुर्गम भागातील आरोग्य सेवा पुरविणे हे तसे आव्हानात्मक असे काम आहे. यासाठी या भागातील रुग्णांना विशेष सेवा देण्याच्या दृष्टीने व त्यांचा आरोग्य कार्यक्रमात सहभाग वाढविण्याच्या दृष्टीने विशेष प्रयत्न करावे लागणार आहेत त्या दृष्टीनेही आपल्याला योजना आखून त्या पूर्णत्वास नेणे आवश्यक बनलेले आहे.

महात्मा फुले जन आरोग्य योजना :

या योजनेच्या माध्यमातून अधिकाधिक लोकांना त्यांच्या गरजेनुसार उपचार मिळावेत यासाठी अधिकाधिक रुग्णालयांचा या योजनेत समाविष्ट करून सामान्य जनतेसाठी सहजसाध्य आरोग्य सेवा पुरवण्याकडेही आपल्याला विशेष लक्ष द्यावे लागेल.

माता व बाल आरोग्यसेवा या ग्रामपातळी, तालुका पातळी, जिल्हा रुग्णालय या ठिकाणी देण्यात त्यांचा गुणात्मक विकास व्हावा यासाठीही पाठपुरावा करावा लागणार आहे. त्याचप्रमाणे टीबी मुक्त महाराष्ट्राच्या दृष्टीनेही राबविण्यात येणारा कार्यक्रम गतिमान करून जास्तीत जास्त रुग्णांपर्यंत ही सेवा देऊन राज्याला टीबी मुक्त करण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावे लागणार आहेत.

राज्यातील जनतेत शासनाच्या वतीने पुरविण्यात येणाऱ्या आरोग्य योजनांविषयी विश्वास निर्माण करण्यासाठी आरोग्य शिक्षण ही व्यापक करावे लागणार आहे. तसेच उपलब्ध असणाऱ्या आरोग्यसेवा, त्या ठिकाणचे असणारे वातावरण, स्वच्छता, रुग्णांशी होणारा संवाद, पुरविण्यात येणाऱ्या सेवांची गुणवत्ता, डॉक्टरांची उपलब्धता, कर्मचाऱ्यांची उपलब्धता याकडेही विशेष प्राधान्याने पाहावे लागणार आहे.

आरोग्य सेवेसाठी नव तंत्रज्ञानाचा वापर :

नवतंत्रज्ञानाद्वारे डॉक्टर आणि रुग्ण यांचा संपर्क आता अधिक गतिमान व जवळ झाला आहे. त्याचा विकास करताना टेलीमेडिसीन, ई-संजीवनी, आयुष्यमान कार्ड या सेवांचाही आपणाला विकास करावा लागणार आहे. त्यासाठी तंत्रज्ञानाचा कुशलतेने वापर करून अधिकाधिक लोकांना या तंत्रज्ञानाचाही लाभ करून देण्यासाठी आरोग्य सेवेतील यंत्रणा अधिक कार्यक्षम होणे आवश्यक आहे. उपलब्ध असणाऱ्या आरोग्यसेवा अधिकाधिक गुणवत्तापूर्ण कशा होतील व सामान्य माणसाला त्याचा कसा उपयोग करून देता येईल याकडे विशेष लक्ष असणार आहे.

सामान्य जनतेला आरोग्यसेवा त्यांच्या जवळच्या ठिकाणी उपलब्ध होऊन त्यांच्यात आरोग्य सेवेच्या समाधानाची भावना निर्माण करण्यासाठी विशेष भर द्यावा लागणार आहे व हे कार्य शासन आणि जनता यांच्या समन्वयाने व सहभागाने करण्याचा दृढ निश्चय आपण करूया आरोग्य सेवा ही देशात महाराष्ट्र राज्यातील आरोग्य सेवा एक आदर्श आरोग्यसेवा म्हणून ओळखली जाईल यासाठी कटिबद्ध होऊया.



राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालय पुणे येथे मा. अप्पर मुख्य सचिव डॉ. प्रदिप व्यास यांचे शुभहस्ते ध्वजारोहन संपन्न...



पुणे येथील राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालयामध्ये दिनांक १५ ऑगस्ट २०२२ रोजी सकाळी ८-१५ वाजता मा. अप्पर मुख्य सचिव डॉ. प्रदिप व्यास यांचे शुभहस्ते ध्वजारोहन पार पडले. याप्रसंगी राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालयातील सर्व उपसंचालक, सहाय्यक संचालक, उपसंचालक परिवहन, मुख्य प्रशासकिय अधिकारी, युनिसेफ सल्लागार, तसेच कार्यालयातील इतर अधिकारी व कर्मचारी वर्ग मोठ्या संख्येने उपस्थित होता.

अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग यांचेकडील शासन निर्णयानुसार दिनांक ९ ऑगस्ट ते १७ ऑगस्ट दरम्यान विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. तसेच राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालयात सालाबादाप्रमाणे याही वर्षी अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त विविध स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले होते.

यामध्ये कार्यालयीन स्वच्छता, अभिलेख जतन पद्धती इत्यादींचे इन्स्पेक्शन, निबंध स्पर्धा, वादविवाद स्पर्धा, देशभक्तीपर गीत गायन कार्यक्रम, १० वी, १२ वी, एमपीएससी, युपीएससी, राज्यस्तरीय, जिल्हास्तरीय क्रिडा स्पर्धा व इतर स्पर्धेत कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांच्या पाल्यांनी प्राविण्य मिळविले त्यांचा सत्कार आयोजित करण्यात आला. या सर्व स्पर्धांमध्ये क्रमांक मिळविलेल्या कर्मचाऱ्यांना मा. अप्पर मुख्य सचिव डॉ. प्रदिप व्यास साहेबांच्या हस्ते बक्षिस प्रदान करण्यात येऊन सन्मानित करण्यात आले.

निबंध स्पर्धेमध्ये १) लसीकरण - काळाची गरज २) स्वातंत्र्यानंतर आरोग्याची वाटचाल हे विषय देण्यात आले होते. यामध्ये श्रीमती कामिनी शिंदे (प्रथम), जयश्री मोकल (द्वितीय), डॉ. पूनम शिंगाडे (तृतीय) क्रमांक मिळविला. वादविवाद स्पर्धेमध्ये १) मोबाईल फायदे - तोटे २) अरेंज मॅरेज - लव्ह मॅरेज हे विषय देण्यात आले





होते. यामध्ये श्रीमती जयश्री मोकल व डॉ. अमृता हुद्दार यांना बक्षिस देण्यात आला.

कार्यालयीन इनस्पेक्शनमध्ये एमसीटीएस कक्ष व माता आरोग्य कक्षास (प्रथम क्रमांक विभागून) देण्यात आला. आस्थापना आणि एफएमजी कक्ष (द्वितीय क्रमांक विभागून) आणि एमआयएस कक्षास (तृतीय क्रमांक) देण्यात आला.

१५ ऑगस्ट २०२२ रोजी कार्यालयातील सभागृहामध्ये देशभक्तीपर गीत सादरीकरण करण्यात आले. यामध्ये माहिका हुद्दार, प्रेरणा व भार्गवी दिंडे या बाल कलाकरांनी गीत सादर केले. तसेच डॉ. सुमेध अंदुरकर, रुपेश दरेकर, श्रीमती स्वप्ना नाईक, सुज्वला कडू, माधुरी वाघ यांनी देश भक्तीपर गीत सादर केले.

या सर्व स्पर्धांच्या परिक्षणाचे काम डॉ. हंकारे, उपसंचालक (कु.क.), डॉ. देसाई उपसंचालक (ईपीआय), डॉ. अंदुरकर सहा. संचालक, डॉ. अनिरुद्ध देशपांडे, सहा. संचालक, श्रीमती गौरी तांबे लोकसंख्या शास्त्रज्ञ, श्रीमती कारेगावकर मु.प्र.अ., श्री. बोर्डे स्वीय सहाय्यक यांनी केले.

त्याचप्रमाणे स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालयामार्फत जानेवारी २०२२ पासून विविध कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले होते. यामध्ये प्रजासत्ताक दिनी विविध स्पर्धा, महाराष्ट्र दिनानिमित्त विविध स्पर्धा, जागतिक महिला दिनानिमित्त महिलांसाठी स्त्रीरोग तज्ञ व मानसोपचार तज्ञांचे व्याख्यान, सर्व अधिकारी कर्मचारी यांच्यासाठी संपूर्ण आरोग्य तपासणी शिबिर, रक्तदान शिबिर इत्यादी कार्यक्रमाचा समावेश आहे. या कार्यक्रमाची माहिती व फोटो संकलित करून १५ ऑगस्ट २०२२ रोजी सभागृहामध्ये स्लाईड शो द्वारे डिस्प्ले करण्यात आली. स्लाईड शोचे काम डॉ. स्वप्नील गायकवाड यांनी केले.

कार्यक्रमाचे सुत्रसंचालन व आभार प्रदर्शन श्रीमती माधुरी वाघ यांनी केले.

माधुरी वाघ

उच्चश्रेणी लघुलेखक



आरोग्य अधिकारी व कर्मचारी यांच्या प्रयत्नातून अनेक आजारांचे निर्मुलन.



जिल्हा परिषदेच्या यशवंतराव चव्हाण सभागृहात लिम्फेटीक फायलेरीया कार्यशाळा घेण्यात आली. किटकजन्य रोग नियंत्रण कार्यक्रम अंतर्गत हत्तीरोग रुग्णशोध मोहीम, बाह्य लक्षणेयुक्त व अंडवृद्धी रुग्णांची लाईनलिस्ट तयार करणे, हत्तीरोगाबाबत जनजागृती करणे यावर चर्चा करण्यात आली. यावेळी सीईओ स्वामी बोलत होते. देवी, कॉलरा, नारु, पोलिओ सारखे आजार आज पूर्णपणे निर्मुलन झाले आहे. याकामी आरोग्य अधिकारी व आरोग्य कर्मचारी यांची प्रचंड मेहनत घेतली आहे. किटकजन्य आजारा बाबत अद्यापही मोठ्या प्रमाणात जनजागृती करण्याची गरज असल्याचे मत यावेळी सीईओ स्वामी यांनी व्यक्त केले. जनजागरणासाठी गरज पडल्यास ग्रामपंचायत निधीतून खर्च करा अशा सूचना ही देण्यात आल्या.

या कार्यशाळेत प्रशिक्षण, तपासणी आणि जनजागृती या त्रिसूत्रीवर भर देण्यात आला. २००४ पासून सोलापूर जिल्ह्यात MDA (मांस ड्रग अॅडमिनिस्ट्रेशन) कार्यक्रम सुरू करण्यात आला. २०१५ अखेर सर्व वर्षात चूअ कार्यक्रम यशस्वी झाल्याने राष्ट्रीय पातळीवर सोलापूर जिल्ह्याची विशेष नोंद घेण्यात आली असून जिल्हा हत्तीरोग निर्मुलनाच्या टप्प्यावर आहे.

१६ मे ते ३१ ऑगस्ट २०२२ या कालावधीत हत्तीरोग सर्वेक्षण मोहीम हाती घेण्यात आली होती. यामध्ये

- १) हत्तीरोग रुग्णांना MMDPA कीट चे वाटप करणे.
- २) जोखमीच्या लोकसंख्येस औषधोपचार करणे.
- ३) स्थलांतरितांचे सर्वेक्षण.
- ४) अंडवृद्धी रुग्णांची शस्त्रक्रिया.
- ५) नियमित सर्वेक्षण करून रुग्ण संख्या नियंत्रित ठेवणे.

या मुद्यांवर प्रशिक्षण देण्यात आले.

यावेळी डॉ. राजेंद्रकुमार सिंह जागतिक आरोग्य संघटनेचे राज्य कन्सल्टंट, जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ. शितल कुमार जाधव, जिल्हा शल्य चिकित्सक डॉ. प्रदिप ढेले, जिल्हा माता बाल संगोपन अधिकारी डॉ. अनिरुद्ध पिंपळे, निवासी वैद्यकीय अधिकारी डॉ. शीकांत कुलकर्णी, जिल्हा हिवताप अधिकारी डॉ. एकनाथ बोधले, जिल्हा हत्तीरोग अधिकारी डॉ. अरुण पाथरुटकर, जिल्हा विस्तार व माध्यम अधिकारी रफिक शेख, तालुका आरोग्य अधिकारी उत्तर सोलापूर, दक्षिण सोलापूर व अक्कलकोट यांच्यासह कर्मचारी उपस्थित होते.





वैद्यकीय अधिकारी आणि जिल्हा माध्यम व विस्तार अधिकारी यांच्यासाठी यशदा येथे डॉ. बबन जोगदंड यांच्या मार्गदर्शनाखाली आरोग्य आणि माध्यमे याविषयी तीन दिवसीय प्रशिक्षण शिबिर पार पडले.

प्रशिक्षणातील क्षणचित्रे



कोविड लसीकरण अमृत महोत्सव

आजच आपला बूस्टर डोस मोफत
सरकारी लसीकरण केंद्रामध्ये
जाऊन घ्या.



18 ते 59 या वयोगटासाठी
दुसऱ्या लसीकरणानंतर 6 महिन्यांनी बूस्टर लस घेता येते



सार्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन



[/MahaArogyaIECBureau](#) [@MahaHealthIEC](#) [/mahahealthiec](#) [/MahaHealthIEC](#)

राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग, पुणे



२३ जुलै २०२२ रोजी, जागतिक आरोग्य संघटनेचे (WHO) महासंचालक - टेड्रोस अँधानोमगोब्रेयसस, पी.एच.डी., यांनी सध्याच्या मंकीपॉक्सच्या साथ रोगाला, आंतरराष्ट्रीय सार्वजनिक आरोग्य आणीबाणी (PHEIC) असे घोषित केले.

मंकीपॉक्स म्हणजे काय ?

मंकीपॉक्स हा आजार मंकीपॉक्स नावाच्या विषाणूमुळे पसरणारा आजार आहे. हा एक संसर्गजन्य रोग आहे, ज्याचा प्रसार प्राण्यांपासून माणसाला होतो.

या आजाराला मंकीपॉक्स का म्हणतात ?

१९५८ साली संशोधन करण्यासाठी ठेवण्यात आलेल्या माकडांना या विषाणूची प्रथम लागण झाली. त्यानंतर १९७० साली लागण झालेल्या माकडांपासून त्याचा प्रसार माणसांमध्ये झाला. त्यामुळे या आजाराला मंकीपॉक्स असे म्हणतात.

मंकीपॉक्सची लक्षणे आणि चिन्हे काय आहेत ?

या आजाराची लक्षणे सौम्य ते गंभीर स्वरूपाची असतात. लागण झालेल्या रुग्णाची आरोग्य केंद्रात काळजी घेणे आवश्यक असते.

१. ताप, डोकेदुखी, अंगदुखी, पाठदुखी, थकवा जाणवणे, आणि लिम्फ नोड्स सुजणे ही मंकीपॉक्सची सर्वात सामान्य लक्षणे आहेत.

२. पुरळ - चेहऱ्यावर, हाताच्या तळव्यांवर, तळपायांवर, डोळ्यांवर, तोंडात, घश्यात, जांघेत आणि जननेंद्रियाच्या आणि गुदद्वाराच्या जवळच्या भागांत पुरळ येते. सामान्य लक्षणे दिसू लागल्यानंतर दोन ते तीन आठवड्यांच्या कालावधीत अशा प्रकारची पुरळ यायला सुरुवात होते.

लागण झालेल्या व्यक्तीमध्ये पुरळ कशी दिसते ?

पुरळीची संख्या एक ते अनेक हजारांपर्यंत असू शकते. पुरळीची सुरुवात सपाट न ठेवलेल्या जखमांसारखे दिसते. नंतर त्यात द्रव भरते. त्यानंतर त्याची खपली पडते व त्याखाली नवीन त्वचा यायला सुरुवात होते.

मंकीपॉक्सची लक्षणे किती काळ टिकतात ?

मंकीपॉक्सची लक्षणे दोन ते तीन आठवडे टिकतात.

लागण झालेल्या व्यक्तीपासून हा आजार पसरू शकतो का ? जर पसरत असेल तर किती काळ त्याचा प्रसार होऊ शकतो ?

होय, जोपर्यंत अंगावरील सगळ्या पुरळीच्या जागी नवीन त्वचा येत नाही तोपर्यंत मंकीपॉक्सचा प्रसार होऊ शकतो.

गंभीरपणे लागण होण्याचा धोका सर्वात जास्त कोणाला असतो ?

गरोदर महिला, मुले, रोग-प्रतिकार शक्ती कमी असलेले लोक यांना गंभीर लागण होऊ शकते.

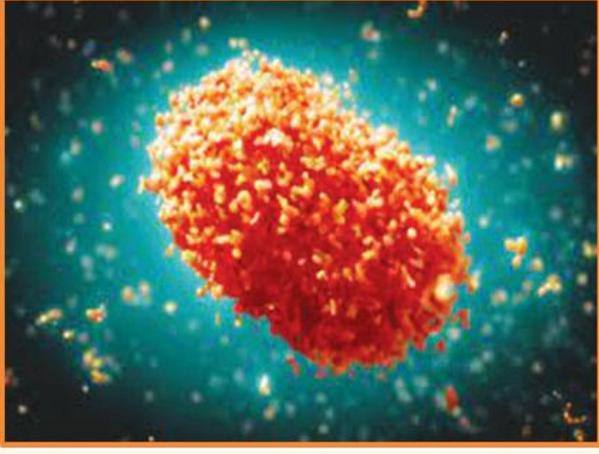
मंकीपॉक्स या आजारात वाढत जाणारा धोका काय असू शकतो व लागण असणाऱ्यांपैकी किती जणांचा गुंतागुंत मृत्यू होऊ शकतो ?

मंकीपॉक्समुळे त्वचेचे दुय्यम आजार, न्यूमोनिया, संभ्रमाची अवस्था, डोळ्यांच्या समस्या यांसारख्या आजाराचा धोका वाढतो. मंकीपॉक्सची लागण झालेल्या लोकांमध्ये मृत्यूचे प्रमाण हे १% ते १०% नोंदविले गेलेले आहे.

मंकीपॉक्स हा रोग कसा पसरतो ?

मंकीपॉक्स झालेल्या रुग्णाच्या थेट संपर्कात असणाऱ्या





व्यक्तीस समोरासमोर आल्यास, स्पर्श केल्यास, तोंडावाटे, तोंड व त्वचेचा संपर्क झाल्यास तसेच लैंगिक संबंधातून या रोगाची लागण होते. त्याचबरोबर तोंडाशी थेट संपर्क केल्याने, श्वासोच्छ्वासाद्वारे उडणारे तुषार/ सूक्ष्म तुषार यांद्वारे देखील या रोगाचा प्रसार होतो. गर्भवती मातेद्वारे तिच्या गर्भातील बाळाला या रोगाचा संसर्ग होऊ शकतो.

मंकीपॉक्सची लागण मंकीपॉक्स असलेल्या रुग्णाच्या जवळीक संबंधात न येता होऊ शकते का ?

होय, रुग्णांच्या थेट संपर्कात जरी कोणी गेले नसेल तरी रुग्णाने वापरलेल्या वस्तूंच्या, जसे कि त्याने वापरलेले कपडे, अंथरूण-पांघरूण, टॉवेल, वस्तू, इलेक्ट्रॉनिक वस्तू, पृष्ठभाग इत्यादीच्या संपर्कात इतर व्यक्ती आल्यास या रोगाची लागण होऊ शकते.

लक्षणे नसलेल्या संक्रमित रुग्णाद्वारे हा रोग पसरू शकतो का ?

लक्षणे नसलेल्या रुग्णांची नोंद जरी झाली असली तरी ते रोग पसरवू शकतात की नाही हे स्पष्ट नाही.

मंकीपॉक्स प्राण्यांपासून मानवांमध्ये कसा पसरतो ?

जेव्हा एखादी व्यक्ती मंकीपॉक्सची लागण झालेल्या वन्य प्राण्यांच्या थेट संपर्कात येते तेव्हा योग्य ती काळजी घेऊन हा रोग होण्याचा धोका टाळता येऊ शकतो. विशेषतः आजारी किंवा मृत प्राण्याच्या मांस व रक्ताशी थेट संपर्क टाळावा.

संसर्ग होण्याचा धोका कोणाला आहे ?

जे लोक मंकीपॉक्स असलेल्या एखाद्या व्यक्तीसोबत राहतात किंवा जवळीक संपर्क ठेवतात. (लैंगिक संपर्कासह)

किंवा जे प्राण्याच्या नियमित संपर्कात असतात त्यांना संसर्ग होण्याचा सर्वाधिक धोका असतो.

मंकीपॉक्सवर उपचार काय आहे ?

१. स्नायुदुखी आणि ताप यावर वेदनाशामक आणि अँटीपायरेटिक यांसारखे लक्षणात्मक उपचार लागू शकतात.

२. स्मॉलपॉक्स (टेकोविरिमॅट) वर उपचार करण्यासाठी विकसित केलेल्या अँटी व्हायरलला मंकीपॉक्सच्या उपचारासाठी युरोपियन मेडिसिन एजन्सीने जानेवारी २०२२ मध्ये मान्यता दिली.

मंकीपॉक्स विरुद्ध लस आहे का ?

होय, केवळ धोका असलेल्या लोकांचा (उदाहरणार्थ, एखादी व्यक्तीजी मंकीपॉक्स असलेल्या रुग्णांच्या संपर्कात येते) लसीकरणासाठी विचार केला पाहिजे.

भूतकाळातील देवी या रोगावरील लस ही मंकीपॉक्सच्या विरोधात संरक्षणात्मक असल्याचे दर्शविले गेले होते. परंतु वर्तमान माहितीनुसार नवीन देवीची/मंकीपॉक्सची लस किती संरक्षणात्मक आहे याची माहिती मर्यादित आहे.

मंकीपॉक्सच्या रुग्णांची आणि मृत्युची जगभरात काय परिस्थिती आहे ?

१. मंकीपॉक्सचे निश्चित झालेले रुग्ण युरोप, अमेरिका, आफ्रिका, पश्चिम पॅसिफिक आणि पूर्व भूमध्य सागरीय देशांमध्ये आढळले आहेत. २८ जुलै २०२२ पर्यंत जागतिक स्तरावर ५० देश/प्रदेशांमधून ३४९३ प्रकरणांची नोंद झाली आहे. जगभरात मंकीपॉक्सचे ७५ देशांमध्ये १६००० च्या सुमारास रुग्ण नोंदविलेले आहेत. भारतामध्ये ३ निश्चित रुग्णांची नोंद झाली आणि थायलंडमध्ये १ रुग्णाची नोंद झालेली आहे.

२. प्रयोगशाळने खात्री केलेले रुग्ण (२९३३/ ३४९३:८६%) हे डब्लू. एच. ओ. युरोपियन प्रदेशातून नोंदविले गेले. इतर प्रदेशात नोंदविलेले रुग्ण पुढीलप्रमाणे आहेत. आफ्रिकन प्रदेश (७३/३४९३,२%), अमेरिकेचा प्रदेश (३८९/३४९३,९९%), पूर्व भूमध्य प्रदेश (१५/३४९३,९%) आणि पश्चिम पॅसिफिक प्रदेश (१९/३४९३,९%).



‘त्सुत्सुगामुशी’ हा जपानी शब्द. ‘त्सुत्सुगा’ म्हणजे आजार व ‘मुशी’ म्हणजे किटक अशा दोन शब्दांपासून बनलेला आहे. त्सुत्सुगामुशी नांवाच्या जीवाणूंपासून स्क्रब टायफस हा एक घातक आजार होतो. स्क्रब म्हणजेच लहान झुडूपांमध्ये वास्तव्य करून राहणाऱ्या एका विशिष्ट प्रकारच्या किटकाने (माईट) चावल्यामुळे माणसास स्क्रब टायफस हा आजार होतो. माईट हा एक परोपजीवी किटक असून स्क्रब टायफसचे जीवाणू तो माणसाच्या शरीरात त्याच्या चावण्यातून सोडतो. दुसऱ्या महायुद्धात जपानमध्ये जे अमेरिकन सैन्य युद्धावर होते. त्या सैन्यात मोठ्या प्रमाणावर स्क्रब टायफस हा आजार पसरला होता. त्यावेळी या आजाराने अनेक सैनिकांचे बळी घेतले. युद्धात जखमी झालेल्या सैनिकांपेक्षा स्क्रब टायफसने आजारी पडलेल्या सैनिकांची संख्या जास्त होती. जपानमधील स्क्रब टायफसच्या उद्रेकात सन १९३० मध्ये या आजाराच्या जंतूचा शोध लागला. त्यावेळी या आजारावर कोणतेही औषध उपलब्ध नव्हते. सन १९४४ मध्ये या आजारावर औषध शोधून काढण्यात यश आले. अमेरिकन सैन्यांत पसरलेल्या या आजारास त्यावेळी ‘शिचिटो फिवर’ व ‘हॅटसुका फिवर’ अशी नांवे देण्यात आली होती.

भारतामध्येही स्क्रब टायफस या आजाराचा उद्रेक दुसऱ्या महायुद्धात आसाम आणि पश्चिम बंगालमध्ये झाला होता. भारताप्रमाणेच तत्कालीन सिलोन व बर्मा या देशातही त्यावेळी या आजाराचा मोठ्या प्रमाणात प्रादुर्भाव झाला होता. तेव्हापासून आशिया खंडात व लगतच्या देशांमध्ये या आजाराचे रुग्ण आढळून येतात. आशिया पॅसिफिकमधील



आस्ट्रेलिया, बांगलादेश, भारत, चीन, इंडोनेशिया, जपान, केनिया, मलेशिया, नेपाळ, न्यू गिनी, दक्षिण कोरिया, श्रीलंका, थायलंड, व्हिएतनाम या देशांमध्ये अलिकडच्या काळात स्क्रब टायफसचा प्रसार झालेला आहे. जगात दरवर्षी जवळजवळ दहा लाख लोकांना हा आजार होतो. भारतात हिमाचल प्रदेशात स्क्रब टायफसचा प्रादुर्भाव आढळतो. महाराष्ट्रात गेल्या दीड-दोन वर्षांपासून विदर्भात या आजाराचे रुग्ण आढळून येत आहेत. स्क्रब टायफस या एका नवीन, धोकादायक आजाराचा आपणाकडे शिरकाव झालेला आहे. आपणा कडील वैद्यकीय क्षेत्रातील मंडळी

आणि जनता पहिल्यांदाच या आजाराला सामोरे जात असल्याने याबाबत माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.

लहान लहान झुडूपे असलेल्या ठिकाणी हा आजार पसरविणारे माईट्स हे सूक्ष्म किटक वास्तव्य करून राहतात.

या माईट्सच्या जीवनचक्रामध्ये ‘चिगार’ नांवाची एक स्थिती असते. डासाचे जसे जीकनचक्र असते त्याचप्रमाणे माईट या किटकाचेही चार अवस्थांचे जीवनचक्र अंडी ‘अळी (चिगार) ‘निम्फ’ माईट असे असते. चिगार या अळीला उष्ण रक्ताच्या प्राण्याच्या त्वचेमध्ये राहायला आवडते. त्यामुळे चिगार या अळ्या गोचिडाप्रमाणे प्राण्याच्या कातडीवर घट्ट पकडून राहतात. या चिगार अळीची लांबी ०.१७ ते ०.२२ मि.मि. इतकी असते. हे चिगार पावसाळ्यात उंच गवत तसेच झाडाझुडपांमध्ये आढळून येतात व उन्हाळ्यात झाडांच्या सावलीत गळून पडलेल्या पानांच्या खाली, पाला पाचोळ्यात दिसून येतात. त्याचप्रमाणे चिगार या अळ्या शेतातील उंदीर, घुशी यांच्या अंगावर व पाळीव प्राण्यांच्या अंगावर मुख्यतः कानामध्ये, शेंपटीच्या व गुदद्वाराच्या



अवतीभोवती चिकटलेल्या असतात. या स्थितीतील हे चिगार जेव्हा माणसास चावतात. त्यावेळी स्क्रब टायफसचे जंतू माणसाच्या शरीरात सोडले जातात. असे हे चिगार चावल्यानंतर साधारणपणे दहा-बारा दिवसांनी (सहा दिवसांपासून ते २० दिवसांपर्यंत) अशा चिगार चावलेल्या व्यक्तिस जोराचा ताप येतो, थंडी वाजून येते, डोकेदुखी, अंगदुखी, जांघेत किंवा बगलेत गाठी येणे ही लक्षणे दिसून येतात. वेळेवर निदान न झाल्यास अथवा उपचार घेण्यास उशीर झाल्यास अशी व्यक्ती बेशुध्दावस्थेत जाऊन मृत्यु ओढवतो. या आजारात मृत्यु होण्याचे प्रमाण १० ते ४० टक्क्यांपर्यंत जाते. ज्या ठिकाणी चिगार हे सूक्ष्म किटक चावतात त्या जागेवर एक जखम तयार होते व या जखमेवर काळपट पापुद्रा दिसून येतो. या जखमेस 'इशार' असे म्हणतात. हा आजार ओळखण्याची ही एक महत्वाची खूण आहे. अनेक रुग्णांमध्ये अंगावर पुरळ येणे, रक्तस्त्राव होणे ही लक्षणेही दिसून येतात. या आजाराचा कालावधी साधारणपणे दोन ते तीन आठवड्यांचा असतो.

सध्या हा आजार केवळ विदर्भात पसरलेला असला तरी भविष्यात इतरत्र ही पसरू शकतो, कारण बदलत्या वातावरणानुसार स्क्रब टायफस पसरविणारे सूक्ष्म किटक हे झुडूपांव्यतिरिक्त अन्यत्रही आढळून आले आहेत. या आजारामध्ये उपचारास उशीर झाल्यास, मृत्युचे प्रमाणही लक्षणीय/जास्त आहे. त्यामुळे या आजारापासून बचाव करणे फार महत्वाचे आहे. सध्या हा आजार विदर्भातील सर्वच जिल्ह्यांमध्ये पसरलेला असल्याने तेथील स्थानिक नागरिक तसेच या भागात भेटी देणाऱ्या व्यक्तींनी या आजाराबाबत काळजी घेणे आवश्यक आहे. यासाठी झुडूपां मध्ये काम करतांना, फिरतांना संपूर्ण अंग झाकणारे पूर्ण बाह्यांचे पायघोळ कपडे वापरले पाहिजेत, ज्यामुळे चिगार हे किटक चावण्यापासून बचाव होतो. आपले अंधरुण, पांघरुण व कपड्यांवर किटकनाशकांचा वापर केल्याने चिगारचा नायनाट होतो. झाडाझुडूपांमध्ये जाऊन आल्यावर कपडे गरम पाण्यात भिजवावेत त्यामुळे चिगार मरतात. माईट नियंत्रणासाठी अशा माईट्सच्या राहण्याच्या जागेवर किटकनाशक फवारणी करून घ्यावी. शौचासाठी खुल्या जागी, झाडाझुडूपांमध्ये जाणे टाळावे. स्क्रब टायफसचे रुग्ण आढळलेल्या भागात घराच्या सभोवताली असणारी खुरटी

झुडूपे काढून टाकणे फायद्याचे ठरते. ज्या ठिकाणी चिगार आढळून येतील. तेथे जमीनीची नांगरणी करावी व सर्व पालापाचोळा जाळून टाकावा असे केल्याने तेथील माईट्स नष्ट होतात. घरातील कोंबड्या वा इतर पाळीव प्राणी यांचे अंगावर आणि त्यांच्या खुराड्यात व गोठ्यात माईट्स नाहीत ना याची खात्री करावी आणि आवश्यकतेनुसार किटकनाशकांचा वापर करून माईट्स नष्ट करावेत.

स्क्रब टायफसचा प्रादुर्भाव असलेल्या भागात असे माईट्सचे चिगार चावले किंवा अशा झुडूपांमध्ये जाऊन आल्यानंतर ताप आला वा स्क्रब टायफसची इतर लक्षणां जाणवली तर विनाविलंब डॉक्टरांना दाखवून घ्यावे. सर्व शासकीय दवाखान्यांमध्ये या आजारावरील औषधे उपलब्ध आहेत. शेतकरी, शेतमजूर, जंगलात गुरे, शेळ्या, मेंढ्या चारणारे गुराखी यांना या आजाराचा त्यांच्या दैनंदिन कामाच्या स्वरूपामुळे जास्त धोका असतो. त्यामुळे त्यांनी याबाबत विशेष काळजी घेतली पाहिजे. अशाप्रकारे आपण स्क्रब टायफस पासून बचाव करू शकतो.

माईट्स नष्ट करण्यासाठी मॅलेथिऑन २५ टक्के हे किटकनाशक वापरावे. साधारणपणे २३ किलो माती व अर्धा किलो मॅलेथिऑन २५ टक्के या प्रमाणत मिश्रण करून ज्या ठिकाणी चिगार आढळून येतील. तेथे याची धुरळणी करावी. झाडाझुडूपांमध्ये जाताना अंगाला व कपड्याला डी.एम्.पी. ऑईल (डायमिथील थॅलेट) लावावे असे केल्याने चिगार चावण्यापासून बचाव होतो.

स्क्रब टायफस या आजारावर अद्याप लस अस्तित्वात नाही. त्यामुळे हा आजार होऊ नये म्हणून शक्य तेवढी सर्व काळजी घेणे हा एकच मार्ग आपल्यापुढे आहे. या आजाराची लक्षणे दिसून आल्यास तातडीने वैद्यकीय सल्ल्याने उपचार करून घेतले पाहिजेत. स्क्रब टायफस आजारावरील प्रभावी औषधे हल्ली सर्वत्र उपलब्ध आहेत.



मंकीपॉक्स

धोका आणि प्रतिबंधात्मक उपाय



मंकीपॉक्स कोणाला होण्याची शक्यता असते ?

मंकीपॉक्स हा रोग कोणालाही होऊ शकतो. एखाद्या संक्रमित व्यक्तीच्या बराच काळ संपर्कात आल्यामुळे आणि पुन्हा पुन्हा संपर्कात आल्यामुळे मंकीपॉक्स होण्याची शक्यता जास्त असते.

काय करा

संक्रमित व्यक्तीपासून इतरांनी वेगळे रहा.

आपले हात पाणी आणि साबणाने नियमित धुवा किंवा सॅनिटाइझरचा वापर करा.

जेव्हा तुम्ही संक्रमित व्यक्तीच्या संपर्कात येणार असाल तेव्हा मुखवट्टी (मास्क) आणि हँड ग्लोव्हज चा वापर करा.

आपल्या आजूबाजूचा परिसर निर्जंतुक करण्यासाठी किटाणू नाशकांचा वापर करा.

काय करू नका

संक्रमित व्यक्तीचे कपडे, अंथरुण किंवा पंचा वापरू नका.

संक्रमित व्यक्तीचे कपडे इतर लोकांच्या कपड्यांसोबत धुणे टाळावे.

जर आपल्या पैकी कोणाला मंकीपॉक्स रोगाची लक्षणे दिसत असतील तर आपण सार्वजनिक कार्यक्रमात भाग घेणे टाळावे

अफवांवर विश्वास ठेऊन लोकांना नावे ठेवू नयेत.



सार्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन



/MahaArogyaIECBureau



@MahaHealthIEC



/mahahealthiec



/MahaHealthIEC

राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग, पुणे





जागतिक स्तनपान सप्ताह किती वजनदार गोडवा आहे ना! जागतिक म्हणजे आईच्या दुधाला जागतिक दर्जाच. म्हणूनच १ ऑगस्ट ते ७ ऑगस्ट जागतिक स्तनपान सप्ताह केला जातो. खरंतर आईच दूध हे अमुल्यच असत. कारण आज आपण बघितल तर विज्ञानाने इतकी प्रगती केली आहे की, मानवी शरीरातील बरेच भाग, अवयव कृत्रिमरित्या करू शकतो. ते विकत देखील घेऊ शकतो. पण आईचे दूध? नाहीच, शक्यच नाही, न भुतो ना भविष्यती. पूर्वी देवदेवतांच्या काळात आपण सर्वांनी ऐकल असेलच की, अमृताचं प्राशन केल्यावर अमर होत असे, जे कोणी अमृताच प्राशन करेल, त्यांना कधीही मृत्यू येत नसे. कदाचित ते अमृत म्हणजे आईच दुधच होत की काय? असं न सुटणार कोडं नेहमीच मनात घर करून बसतं...

काय जादू असेल बर आईच्या दुधात? हा प्रश्न समुद्रलाटांप्रमाणे मनात उसळी घेत असतो. सगळ्या जगात विज्ञान एकवटल पण आईच्या दुधाची कॉपी करणं त्यांना देखील जमल नाही. खूप प्रयत्न केला आणि पावडर तयार केली, पण त्या पावडरच्या डब्यावर त्यांना लिहावं लागल की, आईचं दुधच बाळासाठी पोषक आहे.

आईच्या दुधाला आज जागतिक दर्जा जरी मिळाला असला तरी भारतामध्ये कितीतरी ठिकाणी कित्येक

बालकांना आज देखील जन्म झाल्यावर लगेच आईच दूध भेटत नाही. त्यावेळी खरोखरच त्या मातेचं हृदय पिळवटून टाकत असेल. कारण आपल्या शरीरातील २०६ हाडे हे जेव्हा एकाच वेळी मोडतील, तेव्हा जितक्या यातना होतात ना तेवढ्याच यातना होतात. त्या मातेला प्रसुतीच्या वेळी होतात. पण नऊ महिने ज्या बाळाला आपल्या उदरात वाढवलेले असतं, त्या बाळाशी जोडलेली प्रेमळ नाळ या यातना सहन करायला लावते. आपल्या बाळाच्या आगमणाची व हुल आणि त्याचा पहिला स्पर्श यामुळे दुखणं काय ते आईला कळतच नाही.

किती श्रेष्ठ असते ओ आई... म्हणूनच की काय तिचं दूध देखील तिच्या इतकेच श्रेष्ठ आणि शक्तीशाली असतं. एवढं असून देखील तिच्या इतकाच श्रेष्ठ आजही आपल्या देशातील बऱ्याचशा भागातच दुर्दैवचं म्हणावला गेला. कारण त्यांना आजही आईच्या दुधाच महत्त्व कळत नाही. त्यांना ते समजून सांगाव लागतं, महत्त्व पटवून द्यावं लागतं. जागतिक आरोग्य संघटना, युनिसेफ, बालरोग तज्ञ डॉक्टरांची संघटना यांनी अनेकवेळा जगभरामध्ये स्तनपानाबद्दल जनजागृतीपर अभियान राबविले आहेत. जगातील अनेक वैज्ञानिक शाखांमार्फत स्तनपान बाळासाठी किती उपयुक्त आहे, हे जनमाणसात बिंबवण्यासाठी अनेक





उपक्रम हाती घेऊन अनेक उपयुक्त आणि महत्वाच्या बाबीं जनमाणसांपर्यंत पोहचविण्याचा पुरेपूर प्रयत्न केला आहे.

आईचं दूध हे बाळाचा केवळ हक्क नसून बाळाचा जन्मसिद्ध अधिकार देखील आहे आणि तो अधिकार कोणी हिरावुन घेऊ शकत नाही. बाळ जन्मल्यानंतर बाळाला एक तासाच्या आत आईचं दूध पाजावं. बाळाला आईचं दुध हवं तेवढ पाजावं, स्तनपानासाठी कसलंही वेळापत्रक नसावं. आईच्या स्तनाना बाळाच्या ओठांचा स्पर्श करावा म्हणजे आईचं दूध चांगल्या प्रकारे सुटते. जन्मानंतर लगेच स्तनपान केल्यामुळे आईच्या स्तनातुन पिवळसर घट्ट चीक दूध येत असते. काही वेळाने दूध न पाजण्याचा अतिशय चुकीचा सल्ला दिला जातो. कारण त्याच पिवळसर घट्ट दुधामध्ये अनेक पोषक घटक असतात. बाळासाठी पहिल्या लसीकरणाच काम हे पिवळसर घट्ट दूध करत असते. त्यामुळे बाळाची रोगप्रतिकारक शक्ती वाढत असते. म्हणून चुकीचा सल्ला स्विकारुन बाळाचं आरोग्य धोक्यात घालू नये.

काही वेळा दूध कमी येते की काय? अशी आईला शंका निर्माण होते आणि म्हणून ती आई आपल्या बाळाला बरंच अन्न पाणी चालू करते. परिणामी आईचं दूध कमी होतं आणि बाळाला दूध कमी पडू लागतं. आईच्या दुधामध्ये योग्य प्रमाणात प्रथिने, कर्बोदके, क्षार, जीवनसत्त्वे इत्यादी आरोग्यदायी घटक असतात. त्यामुळे बाळाचा मानसिक आणि शारिरीक

विकास होण्यासाठी मदत होते. त्यामुळे पहिले सहा महिने बाळाला आईच्या दुधाव्यतिरिक्त काहीही देण्याची गरज नाही, कारण आईचं दूध हेच बाळासाठी अमृत असते.

अनेक प्रकारच्या सर्वेक्षणात असे आढळून आले आहे की, आईचं दूध पिणारी बालकं अन्न, पाणी, दूध पिणाऱ्या बालकांच्या तुलनेत कमी आजारी असतात. आईचं दूध पिणाऱ्या बालकांना अधिक चांगले पोषण मिळते. त्यामुळे बाळांना पहिले सहा महिने फक्त आईचं दूध द्यावे. यामुळे खूप मोठ्या प्रमाणावर बालमृत्यूदर कमी होईल, शिवाय बाळांचा शारिरीक आणि मानसिक विकास चांगल्या प्रमाणात होईल, शिवाय आईचा गर्भाशय देखील लवकर पुर्वस्थितीला येतो. आणि प्रसूतीनंतर वाढलेला लड्डुपणा कमी होण्यास मदत होते. फक्त बाळाला पाजण्याच्या योग्य पद्धती, पाजताना बाळाची आणि आईची अवस्था या गोष्टी व्यवस्थित समजून घेऊन स्तनपानाविषयी असलेले काही गैरसमज दूर केले तर बाळ आणि आई यांचे आरोग्य नक्कीच सुधारणार.

स्तनपान करण्याने आई आणि बाळ या दोघांमध्ये भावनिक सुरक्षिततेचे एक छान नाते तयार होते. म्हणजेच काय तर स्तनपान हे आई आणि बाळ दोघांनाही अत्यंत लाभदायक आहे. मी तर स्तनपान ऐवजी अमृतपानच म्हणजे... मग अमृतपानच म्हणाना...

स्तनपान : बाळाचा जीवनाधार

'वर्ल्ड अलायन्स फॉर ब्रेस्टफीडींग ऍक्शन'च्या वतीने १ ऑगस्ट ते ७ ऑगस्ट दरम्यान जागतिक स्तनपान सप्ताहाच्या वार्षिक कार्यक्रमाचे आयोजन केले जाते.



मातांमध्ये स्तनपानाविषयी जागृती निर्माण करणे, त्याचे समर्थन करणे आणि प्रोत्साहन देणे हा यामागील हेतू आहे.

जागतिक स्तनपान सप्ताहाला जन्म देणाऱ्या जगभरातील समुदायांमध्ये जागरुकता वाढवण्यासाठी आणि स्तनपानाविषयी अधिक माहिती पसरविण्यासाठी ने संपूर्ण आठवडा समर्पित करण्याचा निर्णय घेतला होता. दरवर्षी जागतिक स्तनपान सप्ताहासाठी एक थीम आणि घोषवाक्य तयार करते. यंदाच्या २०२२ च्या जागतिक स्तनपान सप्ताहाची प्रगतीचे पाऊल शिकवुया आणि आधार देऊ या ही थीम निश्चित करण्यात आली आहे. जन्मणाऱ्या बाळाच्या वाढीसाठी मातेचे दूध अत्यंत गरजेचे असते. दुधात सानुल्या बाळाच्या वाढीसाठी आवश्यक असणारी सर्व प्रकारची अन्नद्रव्ये असतात. जागतिक आरोग्य संघटनेच्या मते, बाळ जन्मल्यानंतर पहिल्या एक तासांपासून ते सहा महिन्यापर्यंत आईच्या दुधासोबत पूरक असे बाह्य अन्न त्याला मिळायला हवे. तरच त्याची सुदृढ वाढ होऊ शकते.

बऱ्याचदा, खेड्यापाड्यांतील आया आरोग्याच्या तक्रारीमुळे, तर शहरातील मम्या आपला आकार टिकवण्यासाठी बालकांना स्तनपानापासून वंचित ठेवतात. त्यामुळे लहान अर्भकाचे कुपोषण होते आणि जगभरातील एक तृतीयांश मुले कुपोषण मृत्यूमुखी पडतात, त्यातील दोन तृतीयांश जन्मल्यानंतर एका वर्षाच्या आत दगावतात. स्तनपान व आरोग्यदायी काळजी या दोन बाबी बाळासाठी पहिल्या वर्षी अत्यंत निकडीच्या असतात.

स्तनपानानंतर बाळासाठी एक प्रकारचे वरदान असते, कारण स्तनपान हा निर्सगाचा एक मार्ग असून, ती एक प्रकारची ठेव आहे. त्यासाठी माता पित्यांना योग्य शिक्षण मिळायला हवे, जेणेकरून ते बालकांना त्यांचा हक्क बहाल करू शकतील. अर्थात मातेचे आरोग्य या कामी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावित असते. माता निरोगी तर बाळ सुदृढ हे साधे समीकरण आहे. स्तनपान हे जन्मानंतरचे पहिले लसीकरण आहे आणि जन्मानंतर पहिले सहा महिने केवळ स्तनपान अपेक्षित आहे.

मातेच्या दुधामध्ये अँटिबॉडीज असतात आणि त्यामुळे बाळांना अनेक

विविध आजारांपासून दीर्घ काळापर्यंत संरक्षण मिळते. स्तनपान आईसाठी देखील फायदेशीर आहे. एका संशोधनानुसार स्तनपान करणारी आई प्रसुतीनंतर तिचं वजन सहज कमी करू शकते. स्तनपान केल्याने सुमारे ५०० कॅलरीज बर्न होतात. त्यामुळे शरीर तंदुरुस्त राहते. त्याचप्रमाणे गर्भाशय सामान्य स्थितीत येण्यास मदत होते. रक्तस्त्राव आणि अशक्तपणाचा धोका कमी होतो.

माता आणि मुलांमधील भावनिक संबंध यावर देखील चांगला परिणाम दिसून येतो. नेहमी असे म्हटले जाते की, स्तनपान आई आणि मुलांचे नाते दृढ होते याला वैज्ञानिक आधार देखील आहे. काही हॅप्पी हार्मोन्स आई आणि मुलाच्या भावनिक बंधनाला दृढ बनवतात, यामुळे प्रसुतीनंतर नैराश्यात जाण्याची शक्यता कमी असते.

स्तनपान करणाऱ्या स्त्रियांना स्तनाचा कर्करोग, अस्थिरोग, मधुमेह आणि उच्च रक्तदाब यांसारख्या आजारांचा धोका कमी असतो. असे फायदे स्तनपानामुळे होतात. सार्वजनिक ठिकाणी स्तनपानावर चर्चा करणे आणि त्याबद्दल जागरुकता पसरवणे हा विषय अजूनही भारतात अनेक ठिकाणी निषिद्ध मानला जातो. तथापि, सुशिक्षित व्यक्ती म्हणून आपण पुढे आले पाहिजे आणि या विषयीचा सामाजिक कलंक दूर करण्यासाठी कार्य केले पाहिजे. एक प्रबुद्ध आणि जबाबदार नागरिक म्हणून जगजागृती केल्यास लक्षणीय नागरिक म्हणून जगजागृती केल्यास लक्षणीय फरक पडेल.

शिशू के पोषण का आधार है,
माँ का दूध ही सर्वोत्तम आहार है।



जागतिक स्तनपान सप्ताह

मातेने करावे निरंतर स्तनपान ठरेल बाळाच्या विकास व पोषणाचे वरदान
स्तनपान.... विकल्प नसून एक संकल्प आहे.



सार्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन



/MahaArogyaECBureau



@MahaHealthIEC



/mahahealthiec



/MahaHealthIEC

राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग, पुणे



पोषण माह निमित्त आग्रह, करूया स्तनपानाचा निग्रह!



दूध पाजणे आवश्यक आहे. अगदी वरचं पाणीही बाळाला पाजण्याची गरज नसते, कारण आईच्या दुधात योग्य प्रमाणात पाण्याचे प्रमाण असते. तसेच आईच्या दुधात पाचक घटक असल्याने बाळाने पिलेले दूध चांगले पचते व अंगी लागते. शक्य तो बाळाला आईने सहा महिन्यापर्यंत आईचेच दूध पाजल्याने बाळाला जंतूसंसर्ग होत नाही. बाळाचे अतिसार रोगापासून बचाव होतो व बाळाचे कुपोषण अगदी सहज आपण

स्तनपान ऐच्छिक नसून तो बाळाचा अधिकार आहे. बाळ जन्माला आल्याबरोबर अर्ध्या तासाच्या आत बाळाला दूध पाजणे अवश्यक आहे. पहिले घट्ट चिकाचे पिवळसर दूध बाळाला पाजल्याने बाळाची रोगप्रतिकार शक्ती वाढते. बाळाला दूध पाजल्याने आई व बाळाचे प्रेमाचे नाते प्रस्थापित होते. आईचे दूध बुद्धीवर्धक असते. आई बाळाला जेवढे जास्त जवळ घेईल तेव्हादे आईला दूध जास्त येण्याकरिता मदत होईल. बाळाला आईने जवळ घेतल्याने व तिच्या शरीराची ऊब बाळाला मिळते, बाळाला सुरक्षित वाटते, दूध जास्त येण्यासाठी मदत होते, बाळाचे वजन वाढण्यासाठी मदत होते. आईच्या दुधात बाळाची बुद्धी व शारीरिक वाढीकरिता योग्य पोषक तत्वं असल्याकारणाने बाळाचे कुपोषण टाळण्यासाठी मदत होते. चार महिने बाळाला फक्त आणि फक्त आईचेच

टाळू शकतो. फक्त ह्या कालावधीत समाजाने, कुटुंबाने आईच्या मानसिक व शारीरिक आरोग्याची पोषाणाची काळजी घ्यावी, जेणेकरून आईला दूध येण्यास व पाजण्यास प्रोत्साहन मिळेल. तर चला संकल्प करूया सहा महिने आईचेच दूध बाळाला देवून सुदृढ पिढी सक्षम बनवूया.



ऐके काळी नांव घेताच धडकी भरवणार हत्तीरोग हा आजार आपन सर्वस्तरावरील अथक परिश्रमातुन निर्मुलन करावयाच्या वळनावर असतांना एक दृष्टीक्षेप, इ. स. पुर्वी सहाव्या शतकात सुश्रुत या भारतीय वैद्यक शास्त्रज्ञाने हत्तीरोगाचा शोध लावला. तस मानवात लसिकाग्रथींचा प्रादुर्भाव जवळपास ४००० वर्षापासुन होता असे दिसुन येते. सन १८६६ मध्ये लेविस डिमाक्वर्थु आणि विचेरिया यांनी मायक्रोफायलेरिया व हत्तीरोगाचा परस्परसंबंध असल्याचे स्पष्ट केले. सन १८७६ मध्ये जोसेफ ब्रॅनफॉर्डी यांनी हत्तीरोगाचा पुर्ण वाढझालेला जंतु शोधला. भारतात राष्ट्रीय हत्तीरोग नियंत्रण कार्यक्रम १९५५ पासुन आमलात आला. तसेच महाराष्ट्रातील वर्धा जिल्हयात हत्तीरोग संशोधन केंद्र स्थापन करण्यात आलेले आहे तसेच जागतीक स्तरावर हत्तीरोग आजार प्रतिबंधात्मक जनजागृतीसाठी ५ ऑगस्ट हा दिवस जागतीक हत्तीरोग दिन म्हणुन पाळण्यात येतो आहे.

हत्तीरोग हा अनेक प्रकाराच्या रोगांचा समुह आहे. यात रसग्रंथीत, रसवाहीन्यात अडथळा होऊन त्या बंद होतात किंवा त्या वाहण्यास अडथळा निर्माण झाल्यामुळे शरीराच्या विशिष्ट भागात रस साचल्यामुळे हातावर, पायावर, जनद्रियावर, अंडकोषावर सुज येते याच लक्षणाला हत्तीरोग म्हणतात. बुचेरिया ब्रॅनप्टाय व ब्रुगीया मलायी नावाच्या परजीवी जंतुमुळे हत्तीरोग आजार होतो. हे रोगजंतु मनुष्याच्या लसीकासंस्थेत राहतात म्हणुन यास लसिकेचा हत्तीरोग असेही म्हणतात. हत्तीरोग हा सुक्ष्म परापजीवी जंतुमुळे होत असुन क्युलेक्स क्युकिफेसिएटस डासाच्या मादीपासुन प्रसार होतो. हत्तीरोग हा प्रामुख्याने हात, पाय, स्तन व वृषणकोष यांना प्रभावित करतो.



ज्या मनुष्याच्या शरीरात हत्तीरोगाचे जंतु (Microfilaria) आहे. अशा मनुष्यास क्युलेक्स क्युकिफेसिएटस डासांची मादी रक्त घेण्याकरीता चावा घेतल्यास रक्तातील जंतु शोषुन घेते ते जंतु पोटात गेल्यावर जंतुवरील आवरण गळुन पडते. त्यामुळे जंतु रक्तासोबत डासाच्या मादीच्या पोटात जाते चपळ होऊन हालचाल करण्यास सक्षम होऊन डासाच्या पोटाच्या स्नायुला छेदुन डासाच्या छातीत येतात. तेथे त्याची पुर्ण वाढ होण्यास १० ते १४ दिवस लागतात. त्यानंतर छातीतुन पुर्ण वाढ झाल्यावर जंतु डासाच्या डोक्यात येतात अशा डासाला दुषीत डास असे म्हणतात. अशा दुषीत डासाच्या मादीपासुन हत्तीरोगाचा प्रसार होतो. ज्या डासाच्या मादीच्या शरीरात दुषीत अळी आहे अशा डासांची मादी जेव्हा मनुष्याचे रक्त घेते तेव्हा ते जंतु सोडेतुन मनुष्याच्या त्वचेवर पडतात व तेथेच ते स्थिरावतात त्यानंतर जेव्हा रक्त घेऊन मादी उडुन जाते तेव्हा त्या छिद्रातुन जंतु मनुष्याच्या शरीरात प्रवेश मिळवात त तेथे रसग्रंथी व रसवाहिन्यामध्ये लपुन राहतात व तेथेच जंतुची वाढ होते. पुर्ण वाढ झालेल्या कृमी तयार होण्यास १८ महिने म्हणजे दिड

वर्षाचा कालावधी लागतो. या कालावधीत मनुष्याच्या शरीरात नर व मादी कृमीमध्ये रूपांतर होऊन नर व मादीचे मिलन होते व मादी एकाच वेळी ५०,००० पिलांना जन्म देते. यालाच मायक्रोफायलेरिया म्हणतात. हेच मायक्रोफायलेरिया परत परत डासांनी रक्त घेतल्याबरोबर डासाच्या शरीरात जातात व १० ते १४ दिवसांनी पुन्हा दुषीत अळीत रूपांतर होऊन मानसाच्या शरीरात प्रवेश करुन मनुष्यास रोगी बनवितात. अशा प्रकारे दुषीत डास-मनुष्य-विषारी डास असा जंतुचा विवनेक्रम असतो व अशाच प्रकारे हत्तीरोगाचा प्रसार होतो.



हत्तीरूणांचे निदान :- हत्तीरोगाच्या निदानाकरीता रात्री ८ ते १२ हा कालावधी योग्य असतो, या काळात मायक्रोफायलेरिया रक्तात आढळतात. या अवस्थेत रक्ताची तपासणी केली तर हत्तीरोगाचे निश्चित निदान करता येते.

हत्तीरोगाचा रूग्ण चार अवस्थेतून जातो.

१) आक्रमक अवस्था :- दूषित अळी मनुष्याच्या शरीरात प्रवेश केल्यानंतर रसग्रंथीत व रसवाहीन्यांत वास्तव करतात. तेथे त्यांची वाढ होण्यास १८ महिने म्हणजे दिड वर्षाचा कालावधी लागतो. याला अधिशियन काळ असे म्हणतात. याच कालावधीत विकसित नर व मादी तयार होते, परंतु मायक्रोफायलेरियाचा जन्म झालेला नसतो. थोडी सर्दी, पडसे, अंगावर पुरळ डोकेदुखी इत्यादी लक्षणे असतात.

२) चिन्हे व लक्षणे विरहित अवस्था:- मनुष्याच्या शरीरात विकसित मादी कृमी असंख्य पिलांना जन्म देते. मादी कृमी एका वेळी ५० हजार मायक्रोफायलेरियाला जन्म देतात. दर सहा महिन्यांनी ५० हजार पिलांना जन्म देतात. याचप्रमाणे ५ वर्षे मादी कृमी पिलांना जन्म देत असते. अशा रूग्णात कोणत्याही प्रकारचे चिन्ह लक्षणे दिसत नसतात, त्यामुळे रूग्ण स्वतःला हत्तीरोग मुक्त समजतात या अवस्थेत निदान न झाल्यास हा रूग्ण पुढे दाहक अवस्थेत जातो.



३) दाहक अवस्था :- यात रसग्रंथी व रसवाहीन्या ज्या भागातील बंद झाल्या आहेत त्या भागातील अवयवावर सुज येते. सुज नरम असून दाब दिल्यास गड्डा पडतो. यात ४-५ दिवस थंडी वाजून ताप असतो, काखेत व जांगेत गड्डा येतात, खूप दुखू लागते तसेस सूज कमी जास्त होत असते. परंतु सूज रात्री पूर्ण उतरते. या अवस्थेत लक्षणावरून निदान झाले तर उपचार करणे योग्य होते.

४) कठीण सूज अवस्था :- हातावर, पायावर सूज अंडवृद्धी होऊन सूजेवर हातांनी दाब दिल्यास गड्डा पडत नाही. हा अवयव टणक झालेला असतो. यालाचा कठीण

सूज अवस्था म्हणतात. सूज कमी न होता वाढत राहते व पाय ठणकणे, हात दुखणे, ताप येणे असे आघात वारंवार येत असतात. यानंतर योग्य काळजी न घेतल्यास विकृती येण्याची शक्यता खूप जास्त असते.

हत्तीरोगात येणाऱ्या सुजेवरून एकूण ७ अवस्थांमध्ये वर्गीकरण करता येते.

१) पहिली अवस्था :- दिवसा सुजेत वाढ होणे व रात्री सूज उतरणे. यात कोणत्याही प्रकारचा औषधोपचार न करता रात्री सरळ झोपल्याने सूज उतरत असते, यात रूग्ण १०० टक्के बरा होतो.

२) दुसरी अवस्था :- दिवसा व रात्री सुजेमध्ये बदल होत नाही. दिवसा व रात्री सूज कायम असते. नियमित औषधोपचाराने तिसऱ्या अवस्थेत जाण्यापासून थांबवता येते.

३) तिसरी अवस्था :- रात्री सूज उतरत नाही सूज कायम राहते, पायावर मोडवळ्या पडतात, मोड किंवा घड्या एकापेक्षा जास्त दिवसात, तापाचे तीव्र झटके येतात, पायाच्या बोट्यांमध्ये जखमा किंवा व्रण दिसतात, तेथून खराब वास किंवा दुर्गंधी येते.

४) चौथी अवस्था :- रात्री सुज उतरत नाही. सूज कायम राहते, पायावर मोडवळ्या पडतात, मोड किंवा घड्या एकापेक्षा जास्त दिवसात, तापाचे तीव्र झटके येतात, पायाच्या बोट्यांमध्ये जखमा किंवा व्रण दिसतात, तेथून खराब वास किंवा दुर्गंधी येते. ही अवस्था तिसऱ्या अवस्थेसारखीच असते फक्त यामध्ये जास्त वाढ झालेली असते.

५) पाचवी अवस्था :- सूज उतरत नाही. सूज कायमच राहते, खोल मोड/घड्या पडतात, डोळ्यांनी आतील भाग दिसत नाही. हाताने मोड उचलून बघावे लागते. मोड एकापेक्षा जास्त असतात, कायम ताप राहतो, पायाच्या बोट्यांमध्ये जखमांचे व्रण असतात.

६) सहावी अवस्था :- सूज उतरत नाही, पायावर गोबीच्या फुलासारख्या लहान लहान गाठी येतात. त्याला



मॉसीफट म्हणतात. पायावर जखमा असतात. वारंवार तापेचे झटके येतात, जंतू संसर्गाचे व्रण असतात.

७) सातवी अवस्था :- वरील सर्व लक्षणांबरोबरच रूग्ण स्वतःच्या दैनंदिन गरजा भागविण्यास असमर्थ असतो. चालणे, कामकाज करण्यास असमर्थ असतो.

सुजेच्या वर्गीकरणावरून पुढे कायमचे व्यंगत्व वर प्रतिबंध क रण्याकरीता पुढीलप्रमाणे उपाययोजना करता येतात.

१) स्वच्छता :- रूग्णांनी जखमा स्वच्छ ठेवण्याकरीता अंगोळीच्या साबणाने जखमा स्वच्छ कराव्यात, चांगला फेस करून बोट्याच्यामध्ये व जखमांना धुऊन घ्यावे, ब्रशचा वापर करू नये, गरम पाण्याचा वापर करू नये.

२) जखमांची काळजी :- जखमा स्वच्छ केल्यानंतर कोरड्या टॉवेलने अथवा स्वच्छ फडक्याने पुसून कोरड्या ठेवाव्यात.

३) पाय किंवा हात उंच ठेवणे:- सुज आलेला पाय किंवा हात उंचावर ठेवावा

४) व्यायाम:- हत्ती रूग्णास व्यायामाची खूप आवश्यकता असते. असा रूग्ण बसले असतांना, उभे असतांना व झोपलेले असतांना देखील आवश्यकतेनुसार व्यायाम करू शकतो.

५) योग्य पादत्राणांचा/चपलांचा वापर :- पादत्राणांपासून जखमा होणार नाहीत, घाम सुटणार नाही, पादत्रानात हवा खेळती राहिल. तसेच उंच टाचा असलेली पादत्राने वापरावीत किंवा कापडाच्या पादत्राणांचा वापर करवा, पादत्राने घट्ट व सैल करता येण्यासारखी असावीत.

६) आहार :- प्रोटिनयुक्त आहार, तरल पदार्थांचे सेवन घेणे महत्त्वाचे ठरते.

हत्तीरोग आजारावर प्रतिबंधात्मक उपाययोजना:-

१) रक्त तपासणी येतो, कणकण तापाची करा तपासणी रक्ताची, लवकर निदान लवकर उपचार घेणे.

२) उपचार घेणे आवश्यकतेनुसार गृहित उपचार किंवा पूर्ण उपचार घेणे. (एम.डी.ए.) डी. ई. सी. गोळ्यांचा उपचार पूर्ण करणे.

३) डास व डासांपासून स्वतःचे रक्षण करणे यासाठी मच्छरदाणीचा वापर करणे, डासनाशक क्रिम, अगरबत्ती, किलर रॅकेट यांचा वापर करणे, हत्तीरूग्ण आजाराचे

क्युलेक्स डास फक्त सांयकाळी तथा रात्री चावत असल्याने त्या अनुषंगाने प्रतिबंधात्मक उपाययोजना राबवावी.

४) परिसर स्वच्छतामध्ये घरोघर परसबाग करून सांडपाण्याची योग्य ती विलेव्हाट लावणे, व्हेंट पाईपला जाळी बसवणे, नाल्या वाहत्या करणे, गटारी बुजवणे, साचलेले पाणी वाहते करणे, गप्पी मासे सोडणे, आवश्यकतेनुसार टेमीफॉस व धुर फवारणीचा वापर करावा.

५) नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबविणे जसे डासमुक्त गाव इत्यादी.

६) वेळोवेळी किटकशास्त्रीय सर्वेक्षण करणे, सर्व घटक समुहास आरोग्य शिक्षण, ग्रामस्थांचा व लोकप्रतिनिधींचा सहभाग वाढवणे.

७) दरवर्षी होत असलेल्या; (दिनांक १६ ऑगस्ट ते ३१ ऑगस्ट) हत्तीरोग सर्वेक्षण अंतर्गत हत्तीरोग रूग्ण शोध व उपचार मोहिम योग्य प्रकारे राबवणे व सात्यत्याने याचा पाठपुरावा करणे.

८) शासनाच्या याबाबतच्या वेळोवेळी निर्गमित आलेल्या सुचनांचे काटेकोरपणे पालन करणे.

सांग दोस्ता हत्तीरोग म्हणजे नेमक काय !

शरीर विकृतीचा हा कळसच हाय !!

परोपजीवी जंतुमुळे हा साथीचा आजार जडतो !

डासापासून लागन होऊन मग दुसऱ्यालाही जडतो !!

पाय, मांडी, स्थन, वृषणकोष यावर सूज येते !

अवयव विद्रुप होऊन कायमचे अपंगत्व येते !!

क्युलेक्स नावाच्या डास जंतुपासून हा आजार जडतो!

मग आयुषभर औषधोपचार करून हा आजार महागात पडतो !!

हुडहुडी भरणे, ताप येणे, सुजही येणे !

हत्तीरोगाची हिच खरी हाय लक्षण !

गटारे, पाण्याची डबकी, तुंबल्यानाल्या, सांडपाणी !

क्युलेक्स डासाची उत्पत्ती होते याच ठिकाणी !!

शासनाच्या एम.डी.ए.ला समुळ उच्चाटनासाठी साथ करा !

डिईसी अल्बेन्डाझोल गोळ्या सेवन व प्रतिबंध यावर उपाय खरा !!



पावसाळ्यात घ्यावयाची काळजी कीटकजन्य आजाराबाबत घ्यावयाची काळजी :

- इमारतीवरील पाण्याच्या टाक्या व्यवस्थित झाकून ठेवा.
- घराभोवती पावसाचे पाणी साठू देऊ नका.
- परिसरातील डबकी बुजवा किंवा वाहती करा.
- घराच्या खिडक्यांना जाळ्या बसवाव्या.
- झोपताना मच्छरदाणीचा वापर करावा.
- पक्ष्यांसाठी ठेवलेले पाणी रोज बदला.
- सेप्टिक टँकच्या पाईपला जाळ्या बसवा.
- कोणताही ताप अंगावर काढू नका. ताबडतोब वैद्यकीय सल्ला घ्या.
- आपल्या भागात कीटकनाशक फवारणी करण्यासाठी आलेल्या आरोग्य कर्मचाऱ्यास सहकार्य करा.
- आठवड्यातून एकदा कोरडा दिवस पाळा. या दिवशी पाणी साठवायची सर्व भांडी, इम स्वच्छ करून खरडून स्वच्छ करा.
- घरात साठवलेले घरगुती वापरासाठीचे पाणी व्यवस्थित झाकून ठेवा म्हणजे त्यात डास अंडी घालू शकणार नाहीत.
- जी डबकी बुजवता येणार नाहीत त्यामध्ये अळी नाशक औषध टाका किंवा आरोग्य विभागाच्या मदतीने गप्पी मासे सोडा.
- घराभोवती प्लास्टिक बाटल्या, नारळाच्या करवंट्या, खराब टायर्स अशा खोलगट वस्तू साचू देऊ नये. यामध्ये पावसाचे पाणी साचून त्या मध्ये डेंग्यू, चिकनगुनिया आजाराचे डास वाढू शकतात.
- तापात स्वतःच्या मनाने किंवा औषध दुकादारांकडून औषध घेऊ नका. डॉक्टरांचा सल्ला घ्या. अस्पिरिन, ब्रुफेन किंवा तत्सम औषध घेतल्याने डेंग्यू तापात रक्तस्त्रावाची भीती असते.



सार्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन



/MahaArogyaIECBureau



@MahaHealthIEC



/mahahealthiec



/MahaHealthIEC

राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग, पुणे



गणपती विसर्जनाचा पर्यावरणावरील परिणाम

गणपतीची आराधना केल्याने अर्थ, विद्या, बुद्धी, विवेक, यश प्रसिद्धी मिळते. आपले बरेसचे विघ्न कमी होतात. बेकारी, आळस सुद्धा कमी होतो. गणपतीचे मंत्र आपल्याला तारणारे आहेत. गणपती बाप्पाला सुखकर्ता म्हणतात. 'वक्रतुण्डे कदंभ्रायक्ली' ही 'श्री गंगणपते वरवरद सर्व जनंमे वशमानय स्वाहा' या मंत्राच्या माध्यामातून आपले दुःख कमी होते. महाराष्ट्रातील तमाम भाविकांचे दैवत असलेल्या देवतेला जेव्हा निरोप देण्याची वेळ येते तेव्हा डोळ्यात पाणी आल्याशिवाय राहणार नाही. या दुःखातून दूर जाण्यासाठी प्रत्येकाला चिंतन करणे गरजेचे आहे. पर्यावरणसुद्धा दैवत आहे. कारण अग्नीदेवता, जलदेवता, वायुदेवता प्रसन्न असल्याशिवाय मानव सुखी राहू शकत नाही. म्हणून पर्यावरणाची पूजा करा, पर्यावरणाची मस्करी करू नका. यानिमित्ताने हा लेख मी लिहित आहे. शांततेने वाचून आपल्या चुका दुरुस्त करून सहकार्य करावे.



गणपती बाप्पा हे महाराष्ट्रातीलच नाही तर तमाम भारतातील भाविकांचे आराध्यदैवत आहे. सर्व देवतांच्या पूर्वी गणपती बाप्पाची पूजा केल्याशिवाय आपण इतर दैवतांचे पुजन करीत नाही. दि. ३१ ऑगस्टला महाराष्ट्रामध्ये मोठ्या धामधुमित, वाजत-गाजत आगमन झाले. प्रत्येकां आपलं घर स्वच्छ करून गणपती बाप्पाला आपल्या घरी आसनस्थ करून आता दहा दिवस आरती, पूजा, उपहार, गोड-धोड पदार्थ देवुन बाप्पाला खूशा करण्यांचा प्रयत्न, भक्ती करणार आहोत. मला या लेखांच्या माध्यमातून देवांची टिका करायची नाही किंवा कोणाच्या धार्मिक भावना दुखवायच्या नाहीत. आपण सर्वजण दहा दिवस अगदी खुश

राहणार आहोत. कधीपर्यंत गणपतीच्या विसर्जनापर्यंत. परंतु पर्यावरणाचे काय? हा प्रश्न आत्मचिंतनाचा आहे. खूप विचार करा. उन्हाळ्यामध्ये काही भागामध्ये पाणीसुद्धा प्यायला मिळत नाही. पाण्यासाठी पायपीट करावी लागते. उदाहरण म्हणून अचलपुर तालुक्यातील काकडा गावात आठ दिवस नळ येत नाही, आठ दिवसांचे पाणी साठवुन ठेवावे लागते. ज्यांच्या जवळ पाण्याची टाकी आहे तो

आठ दिवसांचे पाणी भरून ठेवेल, सामान्य माणसांनी काय करावे? याला एकच महत्वाचे कारण आहे ते पर्यावरणाचे असंतुलन. निसर्गातील घटकावर मानवी वागणुकीने इतके आक्रमण केले की, पर्यावरणालाही वागणुक तुम्हाला दिल्याशिवाय पर्याय राहतच नाही. गणपती विसर्जनाची मला महाचिंता झाली आहे. पर्यावरणाला पुरक अशा मुर्तीची पुनस्थापना करण्यासंदर्भात सर्वच सांगून राहिलेत. गणपती विसर्जन पर्यावरणाला हानीकारक झाले आहेत. लोकमान्य टिळकांनी गणपतीची स्थापनाही सकारात्मक विचारांनी, स्वातंत्र्यामध्ये लोक सहभागासाठी केली होती. सर्व

नागरिक एकत्र येवून, त्यांना संदेश देवून इंग्रजाविरुद्ध क्रांती करण्यासाठी हा पर्याय निवडला होता. पण आता विपण्यास होत असतांनाचे चित्र दिसत आहे. काल दि. ३०.८.२०२२ ला हरतालिका झाली. काय केले या दिवशी सर्व झाडांचे पाने तोडुन शंकरजीला वाहीले. कारण शंकरजी खुश झाले पाहीजे. हरतालिका यालासुद्धा शास्त्रीय अर्थ आहे. परंतु झाडांचे पाने कीती तोडायचे व पूजा झाल्यावर हे पाने कोठे टाकणार यांचा आपण विचार तरी केला काय? बरं आपण विचाराने एवढे पक्के आहोत की हे पाने नदीतच टाकावे लागते नाही तर पाप होते, नाही काय



असे असंख्य विचार. मग टाका नदीत, ते पाने नदीच्या पान्यात सडणार अथवा वाहून जाणार, मग पुढे काय होणार यांचा सोपा अर्थसुद्धा आपण मनात घेतला नसेत. मला अर्थ सांगण्यांची गरज नाही. आपण सुज्ञ आहात. गणपती विसर्जन केल्यावर मुर्तीची आणि निर्माल्य यांची



होणारी दशा पाहिल्यानंतर आपला दृष्टीकोन का बदलत नाही? नदीमध्ये हे सर्व टाकल्यावर नदीचे प्रदूषण होते व जागतिक तापमान वाढ होण्यासही घटनापूरक ठरते. या दहा दिवसांमध्ये करोडो रूपये खर्च होतात. अनावश्यक बाबींवर खर्च होताना दिसतात. मोठमोठ्या आवाजातील डीजे, ध्वनी प्रदूषणाला आमंत्रण देत असतात. यामध्ये पर्यावरणाचे भान ठेवावे असे सांगितले जाते पण अनुकूल प्रशासक असल्यास मुभा दिल्या जाते. पर्यावरण सर्वंधनांची जबाबदारी फक्त शासनाचीच आहे काय? नाहीना. मग काळजी घ्याल का या वर्षी? बर आपण गणपतीच्या विसर्जनातील दुष्परिणामांचा विचार केला काय? देवांच्या नावाखाली आम्हाला खूप आत जावून लिहीता येत नाही. माझ्या बालपणात आम्ही चिकण मातीचा गणपती बसवून त्याची पुजा करत होतो व घरीच एका टोपलीत गणपती विसर्जन करत होतो. कारण विहीरीवर जाऊ देत नव्हते आणि त्यावेळी विहीराला पाणी खूप होते. गणपतीला केमिकलयुक्त रंग असतो. थर्माकोल व प्लॉस्टिक वापर या काळात केला जातो. प्लॉस्टर ऑफ पॅरीसच्या मूर्ती, मोठ्या मुर्ती, ह्या पर्यावरणाचा नाश करतात. यात मोठा आवाज पर्यावरणाला आघात करतात. इकोफ्रेंडली गणपती तयार करताना याला कागद, टिश्यू पेपर, माती, वॉटर कलरच लागतात. लाकडाच्या लगदयापासून सुद्धा गणपती बनविता येतो. हे दोन्ही गणपती पाण्यात सहजच विरघळतात.

गणपती विसर्जन कसे करावे ?

गणपतीची स्थापना करताना गणपती आकाराने लहान असला पाहिजे. भक्ती करण्यासाठी मोठ्या आकाराचा गणपती हवा असे कोठेही फलक आढळत नाही अथवा कोणत्या धर्मगुरूंनी आपल्याला सांगितले नाही. पण

तरीही मोठी मूर्ती बसवून जर पुण्यात भर पडत नाही किंवा लहान मुर्तीने कोणतेही नुकसान नसताना अट्टाहास का? लहान मुर्तीने आपल्याच घरात लहान टोपलीमध्ये गणपती विसर्जन करावे. मी हा प्रयोग केला. ते गणपती विसर्जनाचे पवित्र पाणी

अन्यत्र कोठेही फेकू नये, त्यावर पाय पडायला नको. आपल्याच घरातील खाली जागेत छोट्यासा गडडा करून ते पाणी टाकावे. हे आहे विसर्जनाचे सोपे सूत्र. हे आपणासही माहित आहे. पण नदीमध्ये विसर्जनांचा आनंद आपल्यापेक्षा आपल्या धर्मपत्नीला जास्त असते. कॉलनीतील मैत्रीणी जातात म्हणून आपणही तेच करावे काय? 'अज्ञानी लावावे सन्मार्गाशी' असे म्हणून त्यांनाही समजावून सांगितले पाहिजे. भारतातील सण हे पर्यावरणाचे रक्षण करण्यासाठीच असतात. वराह पुराणात खालील ओळी सांगितल्या आहेत.

यावत भूमंडलात धत्ते, सशैलवन कानन ।

तावततिष्ठन्तिमेदिन्याः पुत्रपौतृकी ॥

देहन्तेपरमंस्थान, यत, सुरैरपिदुर्लभम ।

प्राप्रोतिपुरुषोनित्य, महामायाप्रसादत ॥

जोपर्यंत या जगात नदी, नाले, स्वच्छ सरोवरे, उद्याने, वने, पर्वत आहेत, तोपर्यंत आपण सर्व सुखाने होत. आदी शक्तीच्या म्हणजेस निसर्गाच्या प्रसादाने दैव दुर्लभ परमस्थान निर्माण होईल. गणपतीचीच मूर्ती अवाढव्य असेल तर पाण्यात विरघळीतील कशा, जर पाणीही असेल तर पाणी पूर्ण प्रदूषित होईलना? त्या मुर्तीचे रंग, केमिकल त्या पाण्यात मिसळतील, पाण्यातील जीवजंतू मरून जातील, पाण्यातील जलचर प्राणी जर नाश झाले तर पर्यावरणाचे असंतुलन निर्माण झाल्याशिवाय राहणार नाही. हा विषय फार चिंतनाचा आहे. अजुनही चुक करू नका. पाणी हे उताराकडे वाहत जाते हा नैसर्गिक नियम असल्यामुळे हे पाणी समुद्रामध्ये वाहत जाईल. हळूहळू समुद्रातील पाणी जर प्रदूषित झाले तर महाविनाश जवळ आहे असे समजावे. म्हणून पाण्याला प्रदूषित करू नका.



पाण्याला जाताना नदीच्या पाण्याची पूजा करा. केवळ पाणी प्रदूषित झाल्याने काय होते तर जागतिक तापमान वाढण्यास मदत होईल. पर्यावरण ठेवण्यासाठी मदत करणारे जलचर प्राणी मरून जातील.

वायू प्रदूषण

गणपती उत्सवामुळे आर्थिक खर्च सुद्धा होतो. दहा दिवसातील गणपती बाप्पाजवळ ज्या अगरबत्ती, धूप अगरबत्ती लावल्या जाते त्यामुळे पर्यावरणाची हानी होवुन वायु प्रदुषणास मदत होते. श्वास घेण्यास त्रास होतो. उत्सर्जनाच्या वेळी मोठया-मोठया आवाजाने धरती माता घाबरून जाते. जागतिक स्तरावर प्रत्येक राष्ट्रांनी या विषयांचा गंभीरतेने विचार करण्याची गरज आहे. जागतिक वातावरण बदल व त्यामुळे होणारी जागतीक तापमान वाढ ही पूर्णतः मानवनिर्मित असून त्यामुळे जर पृथ्वीवर असमतोल निर्माण झाल्यास त्याला केवळ मानवजात जबाबदार असणार आहे. ही तापमान वाढ मुख्यत्वे हरीतगृहाच्या परीणामामुळे होत आहे. जागतिक तापमान वाढ रोखण्यासाठी जागतिक पातळीवर आमूलाग्र प्रयत्न होण्याची गरज आहे. क्योटो प्रोटोकॉल हा त्या प्रयत्नांचा एक महत्त्वाचा टप्पा आहे. १९९२ पासून या विषयावर चर्चा व्हायला लागली, सर्वकष दृष्टीकोनातुन विचार व्हायला लागला. जग झोपेतुन जागे झाले. रिओ डी जानेरो येथे परिषद भरविण्यात आली. त्या परीषदेमध्ये जागतिक तापमानवाढ या विषयाचा अभ्यास करून मार्ग युनायटेड नेशन्स फ्रेमवर्क कन्व्हेन्शन ऑन क्लायमेट चेंज (यु.एन्.एफ्.सी.सी.) या युनायटेड नेशन्सच्या छत्राखालील नवीन विभागाची स्थापना करण्यात आली. हा संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सदस्य देशांनी संयुक्तरित्या घेतलेला निर्णय होता व १९९५ पासून या निर्णयात सहभागी देशांचे प्रतिनिधी दरवर्षी भेटू लागले. जागतिक वातावरण बदलाच्या सद्यस्थितीचा आणि त्याला तोंड देण्यासाठी केल्या जात असलेल्या प्रयत्नांचा आढावा घेणे हा या वार्षिक परिषदांचा हेतू असतो. १९९७ सालची क्योटो परिषद ही त्यात झालेल्या करारामुळे ऐतिहासिक महत्त्वाची ठरली. जागतीक तापमानात होणाऱ्या वाढीस मानव जबाबदार आहोत. जागतिक तापमानात होणारी वाढ हा चिंतेचा विषय आहे. आज पृथ्वीवर असमतोल निर्माण झाला आहे. वाढत्या हरीतगृहाच्या

परिणामामुळे तापमानात वाढ होत आहे. जगातील ३७ विकसित देशांनी मान्य केले की, २००५ ते २०१२ या कालावधीत आपल्या देशातील हरीतगृह वासुचे उत्सर्जन ५ टक्के कमी करतील. अमेरिका हा देश उत्सर्जन करणारा सर्वात मोठा देश आहे. हरीतवायुचे उत्सर्जन कमी केले तर आर्थिक प्रगतीला खिळ बसतो. जगामध्ये ह्या विषयामुळे निसर्गप्रेमी चिंतेत दिसत आहे. नाटोमधील अनेक देशांनी काही प्रमाणात उत्सर्जन कमी करण्याच्या मानसिकतेमध्ये आहे. पण जर्मनीच्या औद्योगिक विकासामुळे जर्मनी यामध्ये आघाडीवर आहे. जर्मनीला भिती आहे की आपला औद्योगिक विकास कमी होईल. विकसनशिल देशांना नवीन उर्जेच्या नवीकरणासाठी व उर्जेसाठी तंत्रज्ञान देणे आवश्यक होते पण याला आवश्यक यश कमी आले.

जागतिक आर्थिक मंदी, इतर राजकीय कारणे, तसेच कार्बन बाजाराच्या संकल्पनेतील त्रुटी अशा बऱ्याच कारणांमुळे याही मार्गाला अपेक्षेपेक्षा कमी यश मिळाले. २०१२ च्या कराराचा २०२० पर्यंत दुसरा टप्पा मंजूर करण्यात आला. २०२० पर्यंत नवीन कराराची रचना तयार करण्यात आली. त्यानुसार लागू करण्याचा नवीन करार २०१५ मध्ये पॅरीस येथे झालेल्या बैठकीत करण्यात आला आहे. जागतिक हवामान बदलास मुख्यत्वे अमेरिका, युरोप, जपान, हे पूर्वीपासून जबाबदार देश आहेत. गेल्या दशकभरात चीन या देशाचीही त्यात भर पडली आहे. याचे मुख्य कारण म्हणजे या देशांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर होणारा खनिज इंधनांवर आधारित उर्जेचा वापर व त्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर होणारे हरितगृह वायूंचे उत्सर्जन. परंतु जागतिक हवामान बदलाचा सर्वात जास्त फटका एकंदरीत उष्ण प्रदेशातील देशांना बसणार आहे. हा प्रश्न सोडवण्यासाठी दीर्घकालीन जागतिक प्रयत्नांची गरज आहे. अजुनही वेळ गेलेली नाही. वेळ करू नका, नाहीतर यापेक्षाही वाईट दिवस आल्याशिवाय राहणार नाही. प्रत्येकाने सावध व्हायला पाहिजे. या कलीयुगामध्ये खूप जास्त होत आहे. प्रत्येकच बाब प्रमाणापेक्षा जास्त झाल्यास हानी निश्चित आहे. तो करतो म्हणून तुम्ही करू नका. आज तुमच्या हातात आहे. धार्मीकला अंधची भूमीका घेवुन पर्यावरणाला प्रतिकूल ठरणाऱ्या बाबीला टाळा व निसर्गाला वाचवा हेच माझे या लेखाच्या माध्यमातून सांगणे आहे.



महाराष्ट्र हा मुख्यत्वे ग्रामीण प्रदेश असून त्याला जोडणारा मुख्य घटक हा वारकरी संप्रदाय आहे. महाराष्ट्रातला शेतकरी हा मुख्यत्वे वारकरी आहे, हे विसरून चालणार नाही. 'भेटेन माहेरा आपुलिया।' स्त्री संतांनी भगिनींसाठी 'पंढरीची वारीची वाट सुकर केली!' जागा, जमीन, मालमत्ता खरेदी करता येईल; पण पुण्यकर्म खरेदी करता येत नाही. त्यामुळे लोकांचे आशीर्वाद म्हणजे पुण्यकर्म मिळवा. भक्त प्रत्येक घटना 'श्रद्धेने' पाहतो. श्रद्धा सशक्त असेल तर काट्यांमध्येही फुले दिसू लागतात! द्वंद्वत्मक सुख-दुःखाच्या मागे आपण धावत असतो.

'द्वंद्व हेच जीवन,'

असा आपला भ्रम होऊन जातो! आपल्याला जीवनात 'उंचावर' जाण्यासाठी एखाद्या आधाराची गरज असते. त्याप्रमाणेच उंचावर नेण्यासाठी घरात 'जिन्याचा' विशेष वाटा असतो. 'स्वतःबद्दल खोट ऐकलं की राग येतो, त्याहून जास्त खरं ऐकलं की, मन दुखावंत!' 'आदर्श रस्ते' चालण्याने तयार होतात. वाट बघत बसल्याने नाही. दृष्टीचा इलाज होऊ शकतो,

दृष्टिकोनाचा नाही. पाण्याच्या प्रत्येक थेंबाचा सन्मान करा, ते आकाशातून पडणारे असो किंवा डोळ्यांतून! सुख दुःखाचे चटके बसल्याशिवाय आयुष्य खुलत नाही. जीवनात एक पान नाही तर अनेक पाने आहेत. स्मितहास्य देत असते सकारात्मक संदेश, निसर्गाने भारतीयांचे सरासरी आयुष्य फक्त ६९ वर्षांचे आहे! आरोग्यविषयक समस्येवर जगाने एकत्रितपणे लढा दिला पाहिजे! उदाहरणार्थ - कोरोना.

वेग हे सध्याच्या काळातले सर्वात किमती चलनी नाणं आहे. शरीरात नेमके कोठे जायचे हे औषधांना कळते. औषधामध्ये काही प्रकारच्या घटकांना खास 'डिझाईन'

करून विकसित केले जाते. औषधांचे अणू रक्तप्रवाहात मिसळल्यानंतर रिसेप्टर्सला प्रभावित करतात. मानवाने पुन्हा निसर्गाशी नाते जोडायला हवे. मानवाचे निसर्गाशी असलेले नाते दुरावले आहे. झाडे, पशु, पक्षी यांनी मात्र आजही ते घट्ट जपले आहे. पावसाचे निसर्गसंकेत.

आयुष्यात कोणतीही गोष्ट अवघड नसते. फक्त आपले विचार सकारात्मक असावेत. परिस्थिती कशीही असो हिंमत कायम ठेवा-कारण वेळ आल्यावर आंबट कैरीसुद्धा गोड आंब्यात परिवर्तित होते. छत्री पाऊस थांबवू शकत नाही परंतु, पावसात राहण्याची, उभं राहण्याची

हिंमत देते. त्याचप्रकारे आत्मविश्वास यशाची खात्री तय देत नाही. परंतु यशासाठी संघर्ष करण्याची प्रेरणा नक्की देतो! तुम्ही संघर्ष जेवढा कमी करणार, तेवढीच महागाई आटोक्यात येणार!

शांतता मय समाजनिर्मितीसाठी संवेदनशीरपणे असणे आवश्यक आहे. परंतु त्यासाठीचे शिक्षण आपल्याकडे मिळत नाही. शरीराची आणि

मनाची वाढ जन्मापासून सुरू होते. मानसिक आणि सामाजिक आरोग्य चांगले राहण्यासाठी व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होणे आवश्यक आहे. आजच्या काळात शैक्षणिक क्षेत्रात नवनवीन संधी येत आहेत, याचा विद्यार्थी आणि पालकांनी देखील लाभ घेण्याची गरज आहे! आई इतकेच वडीलही श्रेष्ठ असतात. घरातील जीवनासाठीचा आदर करा! वर्ष २०२२ आता डिजिटल इंडियाला गती मिळेल!



देवी मरीआई कृपा

फार वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे. स्वच्छतानगर गावामध्ये एक सुखी चौरस कुटुंब आई, वडिल, मुलगा, मुलगी असे चौकोनी कौलारू घरामध्ये राहात होते. खेडेगावी त्यावेळी लालभडक मातीच्या वाटा रस्ते असत. चोवीस तास पांढरेशुभ्र पाणी विहिरीमध्ये तुडूंब भरलेले असे.

सकाळी कोंबडा आरवल्यावर बांग देताच लक्ष्मी काकू मरकी रेडिओवर साधारण मुंबई आकाशवाणी केंद्रावर उठी उठी गोपाळा चालीवर उठून कामाला लागत असे. रात्रीचे हंडा-कळशीमधील थोडे उरलेले पाणी घराच्या पुढील पायरीवर, स्वतःच्या पायावर ओतून काकू 'चालली सखू चालली पंढरपुरा' तोंडाने गुणगणत विहिरीवर जायची. साईडच्या काळ्याशार दगडीवर हंडा कळशी राखेने घसाघसा घासायची. तांबे पितळेची भांडी, तांब्याचे ताम्हान, तांब्या, घंटा घासायची. यामुळे काय व्हायचे भांडी चमकत पण काकूचा स्पर्श तांब्या धातूला झाल्यामुळे तीची उष्णता तांबे ओढत असे. हाताला बोटाला अॅटोमॅटीक व्यायाम होत असे. भरलेला हंडा डोक्यावर, कळशी काखेमध्ये आणि एका हातात पाण्याचे भरलेले काढणे. आले मी तिकडच्या घरी म्हणत हळूहळू चालत घरी यायची. उंबरठा ओलांडताना हातातील काढण्यातील पाणी वापरून येताना पाणी घेऊनच गृहप्रवेश होत असे. तोपर्यंत नारायण काकांनी नारायण नारायण म्हणत हातात केरसुणी घेऊन घर साफ केलेले असायचे.

यांच्या घरी वर्षाचे बाराही महिने ३६५ यामध्ये काही खंड पडत नसे. दर शुक्रवारी यांच्या घरी महालक्ष्मी व्रत होत असे. घरातील सर्व पाण्याची भांडी, ओटी पडवीतील पाणी टाकी, बॅरल अगदी उपडी करून, स्वच्छ पुसून उन्हाळा असेल तेव्हा दुपारी शेकवून संध्याकाळी पाणीसाठा

होत असे. त्यामुळे त्यांच्या कुटुंबापुरता निदान तरी हा कोरडा दिवस पाळला जाई. रोज पाणीसाठे काकू बदलत असे. घराची पायरी स्वच्छ घरामध्ये खाज-खरूज, इसब, नायटासारखे चर्मरोग घरापासून पाठीला पाय लावून धुम ठोकत. कोरडा दिनामुळे मलेरिया, डेंग्यू, चिकन-गुनिया नारायणी नानाला टाळी वाजवून हिसडा देऊन कानामागे गुणगुणत निघून जायचे. स्वताः काकू दुपदरी फडक्याने पाणी गाळून आणायची, मागच्या चूलीवर पाणी तडतड करीपर्यंत पाणी उकळत असे. कवचधारी पाण्यामध्ये नामो निशानीसाठी लाईव्ह करीत नसत. त्यामुळे लाईक्स पण नसे आणि व्हायरल पण नसे. उलटी सुलटी, गॅस्ट्रो, काविळ, हगवण यांचे पलायन होत असे ही साठा उत्तराची कहाणी पांचा उत्तरी सुफळ संपूर्ण.

जशी यांची महालक्ष्मी प्रसन्न झाली आणि मरीआई घरातून पळाली तशी पूर्वी कसे जप संतोषी माता पोष्ट कार्ड वर लिहून घरोघरी संदेश जाई. ही कहाणी वर्षभर वाचली तर हे व्रत संकल्प महाराष्ट्राला निरोगी ठेवील असा देवी आशिर्वाद कृपा आहे. ■■■



शितसाखळी अबाधित ठेऊन परभणी जिल्ह्याला थॅलेसेमिया मुक्तीकडे नेणाऱ्या अवलियाची ओळख...



(जगात जर्मनी अन भारतात परभणी)

गेल्या पंचवीस वर्षांपासून मी शासकीय आरोग्य सेवेत कार्यरत आहे. जिल्हा विस्तार व माध्यम अधिकारी म्हणून काम करत असताना शासनाकडून राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनांची माहिती ग्रामस्तरावर पोहचवणे करिता विविध मार्गाने प्रसिद्धी करून सदरील योजना प्रभावीपणे राबवून जास्तीजास्त लाभार्थ्यांना त्याचा फायदा मिळावा हे निश्चीत ध्येय असते. याकरिता राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग पुणे मार्फत विविध योजनांची व विविध आजारांची अंमलबजावणी प्रभावीपणे होण्याकरिता विविध प्रसिद्धी साहित्य तयार करून ग्रामपातळीवर प्रसार व प्रचार करण्यात येत आहे.

सामान्य जनमानसात आलेल्या अशा जनजागृतीमुळेच भारत आज पोलिओ निर्मुलनाकडे वाटचाल करत आहे. एड्स, टीबी, लेप्रसी यांसारख्या आजारांपासून सर्वसामान्यांना मोफत औषधोपचार मिळत आहे. त्यामुळे त्यांचे आयुष्यमान उंचवण्यास मदत मिळत आहे व रुग्णसंख्या कमी होत आहे.

या सोबतच नियमित लसीकरण कार्यक्रम अंतर्गत बालकांना जन्माला आल्यापासून गंभीर आजारापासून दूर ठेवण्याकरिता सार्वत्रिक लसीकरण कार्यक्रम राबविण्यात येतो. ही लस निर्मितीपासून ते लाभार्थी पर्यंत योग्य तपमानात पोहचली तरच लसीची क्षमता कायम राहून

बालकास योग्य तो फायदा होतो. ह्याकरिता प्रा.आ केंद्र ग्रा.रु.उप.जि.रु. जिल्हास्तरावर लसीची साठवणुकीसाठी करिता आय. एल. आर. व डीप फ्रीजरचा पुरवठा करण्यात आलेला आहे. आमच्या जिल्ह्यातील शित साखळी अबाधित राहण्याच्या दृष्टीकोनातून मागील काही वर्षांपासून लक्ष्मीकांत पिंपळगावकर शितसाखळी तंत्रज्ञ म्हणून काम करत होते.

लक्ष्मीकांत पिंपळगावकर हे सहा सात वर्षांपूर्वी जिल्हा प्रशिक्षण पथक येथे शितसाखळी हाताळणी करणाऱ्या कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देत असताना त्यांनी ज्या आजारावर कुठल्याही प्रकारची लस नाही, कुठलेही औषध उपलब्ध नाही आणि हा आजार झाल्यावर बाळ एक वर्षाचे होण्याआधी या रोगाचे निदान होते. अशा थॅलेसेमिया या आजाराबाबत माहिती सांगण्यास सुरुवात केली. हे एकूण मला क्षणभर काहीच सुचले नाही. थॅलेसेमिया या आजाराचे नाव देखील पहिल्यांदाच ऐकत होतो.



थॅलेसेमियाच्या दोन अवस्था आहेत -

- १) थॅलेसेमिया मायनर (वाहक)
- २) थॅलेसेमिया मेजर

थॅलेसेमिया मायनर (वाहक) हा आजार नसून तो फक्त वाहक म्हणून कार्य करतो. ही व्यक्ती सर्वसामान्यांप्रमाणे आयुष्य जगत असते. आयुष्यभर त्यांना जोपर्यंत थॅलेसेमिया मायनर तपासणी करत नाहीत तोपर्यंत समजत नाही की आपण वाहक आहोत. जर दोन थॅलेसेमिया मायनरचा विवाह झाला तर २५ % शक्यता असते की बालक थॅलेसेमिया मेजर जन्माला येऊ शकते. एक वर्षाच्या आत बालकांचे थॅलेसेमिया मेजर म्हणून निदान होते, यात बालकास दर महिन्याला व वय वाढेल तसे महिन्यातून दोनवेळा रक्त द्यावे लागते. सोबतच इतर रक्ततपासणी व औषधी असा दरमहा १५ ते २० हजार खर्च सुरू होतो. यावर बोनमरो ट्रान्सप्लांट हा एकमेव उपाय आहे असे सांगून याकरिता १० ते २० लाख रुपये खर्च येतो असे पिंपळगावकर सांगत होते.

लक्ष्मीकांत पिंपळगावकर यांनी संचालक कार्यालयाशी संपर्कात राहून मराठवाड्यातील बालकांचे आयुष्यमान उंचवण्यासाठी सर्व जिल्हा रुग्णालयात 'चीलेशन थेरपी'चा औषधी साठा उपलब्ध करून घेतला आहे. पिंपळगावकर यांच्या माध्यमातून परभणी थॅलेसेमिया सपोर्ट ग्रुपच्या पुढाकाराने महाराष्ट्रातील १९ बालकांचे बोनमरो ट्रान्सप्लांट हे महागडे ऑपरेशन देशातील विविध सेवाभावी संस्थेची मदत मिळवून देऊन यशस्वीपणे करण्यात आले. यात परभणी जिल्ह्यातील ९ बालकांचा समावेश आहे.

हा अवलिया थॅलेसेमियाग्रस्त बालकांना नियमितपणे



रक्त मिळावे व ह्या आजाराचा बालक जन्माला येवू नये याकरिता वेळ काढून महाविद्यालय, वधुवर सूचक मंडळात जावून थॅलेसेमिया आजाराबाबत परभणीसह महाराष्ट्रातील इतर जिल्ह्यांत देखील जनजागृती करतो. स्वखर्चाने पोस्टर, हस्तपत्रके छापून आशा स्वयंसेविकामार्फत जिल्ह्यातील गावागावांत जाऊन जनजागृती करत आहे.

लक्ष्मीकांत पिंपळगावकर यांनी २०१६ पासून थॅलेसेमिया मुक्त भारताचे स्वप्न पहात मिशन २०२०-व्हिजन २०२५ थॅलेसेमिया मुक्त भारत या अभियानाची माहिती वेळ मिळेल-संधी मिळेल तशी जिल्ह्यातील आशा स्वयंसेविका पासून ते वैद्यकीय अधिकाऱ्यांपर्यंत देऊन या आजाराबाबत जनजागृती करत सहकार्य करण्याचे आवाहन करत आहेत. इथवरच न थांबता त्यांनी प्रधानमंत्री कार्यालयाशी पत्रव्यवहार करून थॅलेसेमिया मुक्त भारत करण्यासाठी सर्व गर्भवती मातांची थॅलेसेमिया तपासणी बंधनकारक करावी अशी विनंती केलेली आहे. पीएमओ कार्यालयाकडून त्यांच्या कार्याची दखल घेवून पत्र पाठवून त्यांचे कौतुक केले आहे.

त्यांच्या ह्याच कामाची दखल घेत परभणीच्या जिल्हाधिकारी श्रीमती आंचल गोयल यांनी दिनांक ७ एप्रिल २०२२ रोजी परभणी जिल्ह्यात जागतिक आरोग्य दिनाचे औचित्य साधून २०२५ नंतर जिल्ह्यात एकही थॅलेसेमिया मेजर आजाराने ग्रस्त बालकाचा जन्म होऊ नये हे ध्येय आणि उद्दिष्ट ठेवून मिशन २०२० व्हिजन २०२५ थॅलेसेमिया मुक्त जिल्हा परभणी या अभियानाचा शुभारंभ केला. या कार्यक्रमात जिल्ह्यातील सर्व वैद्यकीय अधीक्षक, वैद्यकीय अधिकारी, तालुका आरोग्य अधिकारी व निगडीत कार्यक्रम प्रमुख यांना औरंगाबाद येथील रक्तविकारतज्ञ डॉ. मनोज तोष्णीवाल व डॉ. प्रार्थना शहा जेनेटिक तज्ञ यांनी समोपदेशन केले.

हे अभियान प्रभावीपणे राबविण्यात यावे याकरिता



मा. जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हास्तरापासून ते गावपातळीवर समिती स्थापित करण्यात आल्या आहेत. यात विविध विभागातील अधिकारी व कर्मचारी यांचा समावेश आहे.

जिल्ह्यातील सर्व शासकीय रुग्णालयात दिनांक ९ रोजी प्रधानमंत्री सुरक्षित मातृत्व अभियान अंतर्गत इतर तपासणी सोबतच थॅलेसेमिया मायनरची तपासणी करण्यात येत आहे. अशा प्रकारचे राज्य पातळीवरून हा कार्यक्रम संपूर्ण राज्यात राबविण्याकरिता त्यांनी संचालक कार्यालयाशी वेळेवेळी पाठपुरावा केला आहे. यासाठी विनामोबदला राज्य समन्वयक म्हणून काम करणे बाबत देखील पिंपळगावकर आरोग्य सेवा संचालकांना कळविले आहे.

ह्या प्रकारचे अभियान राबविणारा परभणी हा महाराष्ट्रातीलच नाही तर भारतातील पहिला जिल्हा आहे हे सांगण्यास (जगात जर्मनी अन भारतात परभणी) अभिमान

वाटतो. नुकतेच ह्या अवलियाने दिल्ली येथे नीती आयोगाकडेही हे अभियान देशभर राबवून २०२५ पर्यंत थॅलेसेमिया मुक्त भारत करावा असा प्रस्ताव सादर केला आहे.

लक्ष्मीकांत न. पिंपळगावकर सध्या आरोग्य देखभाल व दुरुस्ती पथक (HEMR UNIT) औरंगाबाद येथे कार्यरत आहे. स्वतःच्या असलेल्या शासकीय जबाबदाऱ्या व कर्तव्य सांभाळताना फक्त आणि फक्त सामाजिक बांधिलकी जपत शासनाकडून कुठलीही आर्थिक मदत न घेता करत असलेले काम पाहून निश्चितच इतरांना प्रेरणा मिळते हे नक्कीच. सलाम त्यांच्या जिद्दीला व सातत्यपूर्ण कामाला. त्यांचे स्वप्न पूर्ण होण्याकरिता मनःपूर्वक शुभेच्छा !!

- कैलास सोमवंशी

जिल्हा विस्तार व माध्यम अधिकारी, परभणी



क्षयरोग (टीबी) पूर्णपणे बरा होतो

संपूर्ण उपचार डॉक्टरांच्या सल्ल्याशिवाय बंद करू नये.

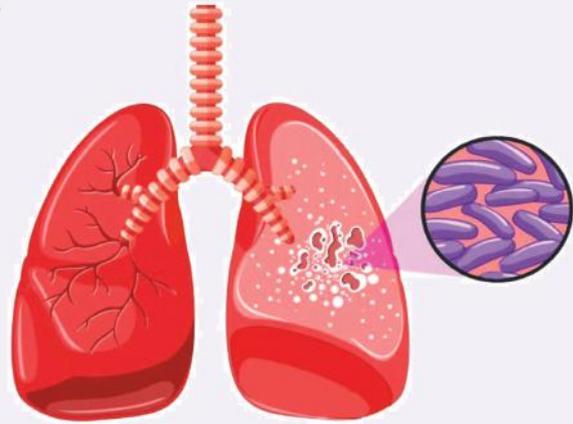
प्रत्येक श्वास मोलाचा प्रसार थांबवा क्षयरोगाचा

दोन आठवड्यांपेक्षा जास्त काळ खोकला, बारीक ताप व वजनात लक्षणीय घट झाल्यास टीबी असू शकतो

तात्काळ बेडक्याची मोफत तपासणी करून घ्या.

**मोफत तपासणी व औषधोपचार सर्व सरकारी,
महानगरपालिका व निवडक खासगी दवाखान्यात
उपलब्ध आहेत.**

बेडक्याच्या तपासणीपासून पूर्ण मुदतीपर्यंत आरोग्य कार्यकर्त्यांच्या देखरेखेखाली क्षयरोगावर मोफत उपचार.



संयुक्त सक्रीय
क्षयरुग्ण शोध मोहिम व
कुष्ठरुग्ण शोध अभियान

लक्षात ठेवा! लवकर निदान-लवकर उपचार, निरोगी ठेवा आपला परिवार!!

मोहिमे दरम्यान आपल्या घरी येणाऱ्या प्रशिक्षित स्वयंसेवकांकडून तपासणी करून घ्यावी आणि त्यांना सहकार्य करावे



आत्महत्येमुळे समस्या सुटत नाही...

आजच्या काळात जन्मलेली पिढी सर्वच बाबतीत अग्रेसर असली तरी आयुष्याचे मोल जाणून घेण्यात कुठेतरी कमी पडत असल्याचे चित्र दिसत आहे. रोज पेपरमध्ये एक-दोन आत्महत्यांच्या बातम्या असतात. त्या अनोळखी लोकांनी केलेल्या असतात. त्या वाचून आपल्याला हळहळायला होतं. क्वचित कधीतरी ओळखीतल्या नात्यातल्या कोणी आत्महत्या केल्याचं समजतं. तेव्हा आपल्याला अफाट हळहळायला होतं. आपलं इतकं सुंदर सोन्यासारखं आयुष्य माणसं स्वतःच्या हातांनी का संपवतात ते समजत नाही. आजकाल खुल्लक, अगदी छोट्या कारणांवरून आत्महत्या करून आयुष्य संपवून टाकण्याचा या पिढीचा टोकाचा अविचारी मार्ग चिंतेचा विषय बनला आहे. आत्महत्या करून जीवन संपवणे हा एक वाढता व ज्वलंत प्रश्न बनला आहे .

आपले मन हे एखाद्या हिमनगासारखे असते. आईसबर्ग किंवा हिमनग जेव्हा पाण्यावर दिसतो तेव्हा बर्फ वजनाने पाण्यापेक्षा हलका असल्या-कारणाने पाण्यावर तरंगतो आणि हिमनगाचा एक दशांश आपल्याला पाण्यावर दिसतो. उरलेला नऊ दशांश भाग पाण्याखाली दडलेला असतो. म्हणून तर टायटॅनिक सारखी मोठमोठी जहाज हिमनगावर आपटून फुटतात व बुडून जातात. धोक्याचा इशारा मिळून देखील आपल्याला वेग कमी करता येत नाही. धोक्याचा नक्की अंदाज येत नाही. पुरेसे अंतर ठेवले जात नाही. आपल्या मनाच्या बाबतीतही तसेच होते. आपले मन धोक्याचा इशारा देत असले तरी आत खोलवर किती राग, द्वेष, उद्वेग, उकळत असतो याचा अंदाज कधी आपल्याला येत नाही. हे मोठ्यांच्या बाबतीत काय किंवा मुलांच्या बाबतीत काय ?

वरवर शांत बसणारी, न बोलणारी माणसं मग अचानक काहीतरी करून बसतात. नैराश्याने पछाडलेल्या, वैफल्याने

ग्रासलेल्या जीवनाचे सर्व दरवाजे बंद झालेत अशी भावना झालेल्या व्यक्तीनंतर आत्महत्येला प्रवृत्त होतात. नैराश्य एक आजार आहे, जो अनेकदा बाहेरून दिसत नाही. सिनेमा आणि साहित्यात दिसणारे रडके उदास चित्र नेहमी असते असे नाही. अनेकदा वरकरणी सारे ठीक आहे असे भासते आणि भासवले जाते. कारण कोणीतरी खिल्ली उडवेल, रागवेल, समजून घेणार नाही, मनस्थितीचा फायदा घेईल असे वाटत राहते. आपले हसरे, दणकट बिनधास्त बाह्यरूप

कायम ठेवावे वाटते आणि तसे न राहिले तर लाज वाटून सारे ठीक असल्याचे नाटक केले जाते. मग अनेकदा आडून किंवा स्पष्ट सांगूनही जवळचे लोक नीट लक्ष देत नाही, नकळत किंवा वैतागून नाहीतर व्यस्त असल्याने मग जबरदस्त एकटेपणा जाणवतो. माझे कोणी नाही आणि काहीही मार्ग नाही. सुटका नाही... उपयोग नाही; सतत अशा विचारांचा मारा होतो. मानसिक आणि शारीरिक शक्तीचा न्हास होतो. मेंदूच्या सारासार विचाराचा मार्ग बंद होतो आणि मग पुढची पायरी म्हणजे स्वतःला संपविण्याचे प्रयत्न. या सगळ्या गोष्टी काही अचानक होत नाहीत. काही दिवस-आठवडे-महिने जाऊ शकतात. आपल्याला बरीच संधी मिळत असते हे बदलून वेगळ्या मार्गा चालण्याची. कोणी येईल, हात

धरून नेईल अशी वाट पाहू नका. मदत घ्या-मनोविकारतज्ञ किंवा समुपदेशकांची किंवा तुमच्या डॉक्टरांची तरी!!

मुळात आत्महत्या करणे हे कोणत्याही प्रश्नाचे उत्तर नव्हे. कोणत्याही समस्येचे निराकरण नव्हे. प्रत्येक व्यक्तीला या संघर्षाच्या आयुष्यात कधीना कधी नैराश्य येतच पण आत्महत्या हे त्याचं उत्तर नसतं! मग या आत्महत्या का होतात? तर संयमाचा अभाव, विचारांची अपरिपक्वता, स्वतःच्या मानापणाबद्दल अवास्तव कल्पना, 'नाही' ऐकण्याची नसलेली सवय, आत्मविश्वासाचा अभाव आणि जवळच्या माणसांवरचा अविश्वास.

आपण हे लक्षात घेतले पाहिजे - की, प्रत्येकाच्या



आयुष्यात चढ उतार येत असतात.परंतु डिप्रेसनच्या जाळ्यात अडकून आत्महत्येचा निर्णय घेण्यापूर्वी एकदा मानसिक आरोग्य विभागातील तज्ज्ञांकडे येऊन आपले मन मोकळे करून पहा.

आपल्या परिचयातील किंवा आजूबाजूला एखादी व्यक्ती आत्महत्येच्या मार्गावर आहे का? हे ओळखायचं कसं आणि ते कृत्य करण्यासाठी तिला परावृत्त करायचं कसं यासाठी ही काही लक्षणे व उपाययोजना तुम्हाला नक्कीच मदत करतील.

“आत्महत्येची कृती घडून आणण्यामध्ये अफाट एकाकीपणा आणि कमालीचा नैराश्य या दोन्हींचा मोठा वाटा असतो.

“म्हणून जेव्हा तुमचा एखादा मित्र, नातेवाईक, शेजारी, विद्यार्थी, ओळखीची कुणीही व्यक्ती वारंवार आणि सातत्याने लोकांना टाळत आहे असं तुमच्या लक्षात आलं तर 'तू ठीक आहेस ना?' असे त्याला-तिला विचारा.

ती व्यक्ती आत्महत्येचा विचार करत आहे असं तुम्हाला वाटत असेल तर तसं तिला स्पष्टपणे विचारा. (तुम्ही विचारल्याने ती आत्महत्येसाठी प्रवृत्त होणार नाही याची खात्री बाळगा)

“त्या व्यक्तीशी बोलण्यासाठी वेळ द्या. तिला चहा/ कॉफी/डिनरसाठी वेळ द्या. हा मात्र जेव्हा भेटाल तेव्हा अजिबात कोणतेही सल्ले देऊ नका. उपदेशामृत पाजू नका.

तिचं फक्त ऐकून घ्या आणि शेवटी तिचं मन तुमच्याजवळ मोकळं करण्याइतका विश्वास तुमच्यावर दाखवला म्हणून तिचे आभारही माना.

“तुला बरं वाटावं म्हणून मी काही करू शकतो का?” असं त्या व्यक्तीला विचारा. हा वरकरणी अगदी सोपा वाटणारा प्रश्न आहे. पण हा त्या व्यक्तीसाठी अत्यंत महत्त्वाचा आणि प्रभावी असतो.

“एक मीटिंग करून विषय सोडून देऊ नका .त्या व्यक्तीच्या संपर्कात रहा.

“जर तुम्हाला त्या व्यक्तीच्या सुरक्षिततेविषयी काळजी वाटत असेल तर 'हेल्पलाइनला १०४' ला फोन करा. तेथून चांगली मदत मिळू शकते.

“सगळ्यात शेवटी हे लक्षात ठेवा की सहवास (किंवा वेळ देणे) आणि शांतपणे ऐकून घेणे ही दोन आत्महत्या रोखण्यासाठीचे अत्यंत प्रभावी शस्त्र आहेत. जेव्हा गरज असेल तेव्हा हातात घेतलेला हात अन जे सांगायचा हे ऐकण्यासाठी तत्पर असलेले कान ही दोनच उपकरणं आत्महत्या थांबवण्यासाठी पुरेशी मदत करू शकतात.

स्वतःचं आयुष्य संपवण्याची वेळ कोणावर येऊ नये पण आपल्या जवळची, ओळखीची कुणी व्यक्ती असा विचार करत असेल तर आपण याद्वारे तिला मदत करू शकतो.



राष्ट्रीय कुष्ठरोग निर्मुलन कार्यक्रम

कुष्ठरोग अनुवांशिक नाही तसेच हा कोणालाही होऊ शकतो

- कुष्ठरोग हा कुष्ठजंतूमुळे (मायको बॅक्टेरियम लेप्री) होणारा रोग आहे.
- सर्वसाधारणपणे आपल्यापैकी १८ टक्के व्यक्तींमध्ये (जनसामान्यात) कुष्ठरोगाविषयी लढण्याची उत्तम नैसर्गिक रोगप्रतिकारक शक्ती असल्याने आपणास कुष्ठरोग होत नाही.
- कुष्ठरोगाच्या जंतूंनी आपल्या शरीरात प्रवेश केल्यानंतर कुष्ठरोगाबद्दलची रोगप्रतिकार शक्ती कमी असेल, तर ३ ते ५ वर्षांच्या कालावधीनंतर शरीरावर कुठेही कुष्ठरोगाची लक्षणे दिसू शकतात.
- शंभर नवीन कुष्ठरुग्णांपैकी फक्त १० ते १५ रोगीच सांसर्गिक (रोग पसरविणारे) असतात.

औषधोपचारापूर्वी



बहुविध
औषधोपचार
(एम.डी.टी.)
औषधोपचारानंतर

संयुक्त सक्रीय
क्षयरुग्ण शोध मोहिम व
कुष्ठरुग्ण शोध अभियान



संयुक्त सक्रिय मोहीम अभियान...

शासनाचा हाय न्याराच ध्यास,
संयुक्त सक्रिय मोहीम क्षय-कुष्ठ रुग्णांसाठी खास.

मोहीम घेतली भारीच हाती,
क्षयरुग्णासह कुष्ठ रुग्णांची जोडली नाती.

नातीचा अर्थ फार मार्मिक आहे,
कुष्ठ व क्षय रुग्णांना शोधून बरे करायचे आहे.

सर्व्हे करून शोधले जातील क्षय-कुष्ठ रुग्ण,
आरोग्य शिक्षण देऊन त्यांना केले जाईल मग्न.

मनाने मग्न झाला रुग्ण संयुक्त सक्रिय मोहिमेत,
त्याशी मार्ग मिळेल क्षय-कुष्ठ आजार विरहित.

क्षय रुग्णांस खोकला असतो दोन आठवड्यापेक्षा जास्त,
कुष्ठरोगी असतो बधीर चट्टा ग्रस्त.

संयुक्त सक्रिय शोध मोहीम अभियान आहे खास,
क्षय रुग्ण व कुष्ठरुग्णांना शोधून काढील हमखास.

संयुक्त सक्रिय मोहिमेत होईल
लवकर निदान, लवकर उपचार,

प्रत्येकाने काळजी घेऊन,
निरोगी ठेवा आपला परिवार.

- श्री बापूराव किसन गर्जे
आरोग्य निरीक्षक तथा प्रभारी,
आरोग्य शिक्षणाधिकारी.



संयुक्त सक्रिय क्षयरुग्ण शोध मोहिम व कुष्ठरुग्ण शोध अभियान



राष्ट्रीय कुष्ठरोग निर्मूलन कार्यक्रम

क्षय रोगाची लक्षणे

दोन आठवड्याहून अधिक कालावधीचा खोकला
दोन आठवड्याहून अधिक कालावधीचा ताप
वजनात लक्षणीय घट, भूक मंदावणे
मानेवर गाठी येणे व इतर

कुष्ठरोगाची लक्षणे

अंगावरील फिकट लालसर चट्टा
चकाकणारी तेलकट त्वचा व अंगावरील गाठी
हाता पायांमध्ये बधिरता व शारीरिक विकृती

लक्षात ठेवा! लवकर निदान-लवकर उपचार, निरोगी ठेवा आपला परिवार!!

आपल्या घरी येणाऱ्या प्रशिक्षित स्वयंसेवकांकडून तपासणी करून घ्यावी आणि त्यांना सहकार्य करावे.



कोरोना

आठवलं तो २०२० चा मार्च होता
चीनवरुन कोरोना आला होता
पाहुना म्हणून आला
इकडचाच होऊन गेला ॥१॥

सुरुवातच इतकी भयानक झाली
हॉस्पिटलवाल्यांनी लुटालूट केली
विनाकारण बरेच मेले
हकनाक जीवन संपून गेले ॥२॥

परिस्थिती फारच झाली बिकट
सरकारने बरेच दिले फुकट
निर्मनुष्य होत्या वाटा
कोरोनाने काढला भल्याभल्यांचा काटा ॥३॥

निराळाच रोग कसला हा कोरोना
हॉस्पिटलवाल्यांचे बिल आधी भरोना
एवढं होऊनही गेला की हो जीव
कोरोना लवकर चले जाव ॥४॥

म्हणे सुरक्षित अंतर ठेवा
कोरोनाला हाकल की रे देवा
म्हणे लावा तोंडाला रुमाल
फायदा मेडीकलचा झाली त्यांची धमाल ॥५॥

तरुण वर्ग नोकरीस मुकले
सांग त्यांचे काय चुकले
माणुसकी नाही तुला
निष्ठू तू का रे झाला ॥६॥

निदान म्हातारे व मुले तरी सोड
बंद कर तुझी ही आगाऊ खोड
मायदेशी चायनाला जा की परत
तुच एकदाचा का नाही रे मरत ॥७॥

सगळं कसं छान चाललं होतं
तूला नाही का रे बघवलं होतं
बस झाले आता तरी निघ
नाहीतर मरेस्तोवर हाणतील बघ ॥८॥

बंद कर तुझी ही बेकार कहाणी
हाकलवायची झाली पूर्ण पहाणी
तरीपण तू सरस ठरतोय की रे
आत्महत्या तरी करशील का रे ॥९॥

मुलांच्या चेहऱ्यावर फुलू दे हसू
नको रे आतातरी बघत बसू
कंटाळा आला निघ ना भावू
नाहीतर लाथा बुक्यांनी हाकलून देऊ ॥१०॥

कोरोना कोरोना कोरोना बस झाले आता
कशाला पिडतोस शेवटी जाता जाता
सोड भारत, सोड हे आमचे शहर
येऊ दे जरा आनंदाची बहर
येऊ दे ना रे जरा आनंदाची बहर ॥११॥

– श्री बाळासाहेब कोळकर

सहा. लेखा अधिकारी,
लेखा व लेखा परिक्षा कार्यालय, पुणे



डहाणू, विक्रमगढ व तलासरी (जि. पालघर) तालुक्यात वाढणाऱ्या हत्तीरोगाचा प्रादुर्भाव रोखण्याबाबत

हत्तीरोग दुरीकरण मोहिम

महाराष्ट्र जळगाव, सिंधुदुर्ग, अकोला, वर्धा, अमरावती, सोलापूर, लातूर, उस्मानाबाद, यवतमाळ, ठाणे, पालघर, नंदुरबार, नांदेड, नागपूर, गोंदिया, भंडारा, चंद्रपूर आणि गडचिरोली या एकूण १८ जिल्ह्यांमध्ये हत्तीरोग प्रभावित आहे. जिल्ह्यांमधील संपूर्ण लोकसंख्या प्रभावित नसून काही भाग प्रभावित आहे.

त्यापैकी जळगाव, वर्धा, सिंधुदुर्ग, अकोला, अमरावती, लातूर, उस्मानाबाद, सोलापूर या ८ जिल्ह्यांमध्ये व ठाणे मधील शहापूर तालुका, यवतमाळ जिल्ह्यातील पश्चिम EU (Evaluation Unit) भाग हत्तीरोग दुरीकरणाच्या अंतिम टप्प्यात आहेत.

परजीवींचे प्रकार

- १) बुचेरिया बॅनक्रॉप्टी, २) बृगेया मलाया
- ३) वृगेया तिमोरी

हत्तीरोगाचा हा ३ प्रकारच्या परजीवींमुळे होतो. दूषित क्युलेक्स डासाद्वारे प्रसार होतो. बुचेरिया बॅनक्रॉप्टीमुळे हत्तीरोग होण्याचे प्रमाण ९९.४% इतके आहे.

परजीवी जीवनचक्र

या परजीवींची वाढ डास आणि मनुष्यामध्ये होते. डासांमध्ये परजीवींची वाढ होते आणि मनुष्यामध्ये परजीवींच्या संख्येमध्ये वाढ होते. डासांमध्ये परजीवी गेल्यानंतर त्यांची वाढ होऊन संसर्गजन्य डासअळी तयार होतात. डासांमध्ये मायक्रोफायलेरियापासून तिसऱ्या अवस्थेतील संसर्गजन्य डासअळी तयार होतात. यास १० ते १४ दिवस लागतात. हा दूषित क्युलेक्स डास माणसास चावल्यावर संसर्गजन्य डासअळी माणसाच्या शरीरात प्रवेश करतात आणि त्यापासून प्रौढ नर व मादी जंत तयार होतात. हे जंत माणसाच्या लसिका ग्रंथीमध्ये जातात.

हे जंत लसिका ग्रंथीमध्ये राहिल्याने लसिका ग्रंथी मोठ्या होतात. हे जंत माणसाच्या शरीरात सरासरी ५ ते ८ वर्षे राहतात, पण कधीकधी जास्तीत जास्त १५ वर्षांपर्यंत राहू शकतात. संसर्गानंतर मायक्रोफायलेरिया रक्तात आढळून येण्यास कमीत कमी ६ महिने ते १ वर्ष कालावधी लागतो. दिवसा हा

मायक्रोफायलेरिया फुफ्फुसांच्या धमन्यांमध्ये राहतात व रात्री रक्तामध्ये येतात. त्यामुळे हत्तीरोगाच्या अचूक निदानासाठी रात्री ८.३० ते १२.३० या वेळेत रक्तनमुना तपासणीस घेतला जातो. काही व्यक्तींमध्ये हे परजीवी बरीच वर्षे राहतात पण लक्षणे नसतात.

अधिशयन पूर्व कालावधी

एखाद्या व्यक्तीला दूषित क्युलेक्स डास चावल्याने त्यांच्या शरीरात संसर्गजन्य लाव्ही गेल्यापासून ते मायक्रोफायलेरिया निदान होण्यापर्यंतचा कालावधी सरासरी ७ ते ८ महिने आहे. वृगेया मलाया या परजीवीच्या संसर्गामध्ये हा कालावधी २ महिने आहे.

वारंवार तीव्र लसीका ग्रंथी दाह किंवा अंडकोषदाह झाला तर हत्तीपाय व अंडकोष वृद्धी लक्षणे दिसतात.

लक्षणांपर्यंतचा अधिशयन काळ

कमीत कमी ४ आठवडे, सर्वसाधारणतः ८ ते १६ महिने. लक्षणे -

तीव्र लसीका ग्रंथ दाह - थंडी वाजून ताप येणे, तसेच पाय लाल होतो व जास्त सुजतो. काखेतील लसीका ग्रंथीलासुद्धा सूज येऊ शकते. खूप दुखणाऱ्या गाठी पायावर येतात.

तीव्र अंडकोष दाह - थंडी ताप, तीव्र वेदना, जागा लाल होणे, जास्त सूज येणे.

दीर्घकालीन लक्षणे - हत्तीपाय, अंडकोषवृद्धी

हत्तीरोग दुरीकरण मोहिम

हत्तीरोग रुग्णप्रमाण किंवा मायक्रोफायलेरिया वाहकांचे प्रमाण १% पेक्षा कमी करणे आणि लहान मुलांमध्ये अँटीजेनेमिया नसणे जेणेकरून हा आजार पसरणार नाही. त;त्तीरोग दुरीकरण मोहीमेमध्ये नवीन रुग्ण किंवा नवीन जंतुसंसर्ग होऊ नये म्हणून सार्वत्रिक औषधोपचार मोहिम वर्षाला एकदा घेतली जाते. यामध्ये डायइथीलकार्बोमेझीन व अलबेंडाझोल गोळीची एकच मात्रा प्रभावी आहे.

ज्यांना हत्तीरोग, हत्तीपाय झालेला आहे. त्यांचे विकृती व्यवस्थापन व प्रतिबंधात्मक योजना अंतर्गत व्यवस्थापन केले जाते. अंडकोषवृद्धी रुग्णांची शस्त्रक्रिया ग्रामीण रुग्णालये, उपजिल्हा रुग्णालये, जिल्हा रुग्णालये येथे मोफत केली जाते.



योजना

जोखमीच्या भागात रक्त नमुने संकलन रात्रीच्या वेळीत नियमित केले जाते. तपासणी करून दूषित रुग्णांना उपचार केले जातो. उपचारासाठी डायझीलकार्बोमेझीन व अलबेंडाझोल गोळ्या दिल्या जातात.

सार्वत्रिक औषधोपचार मोहीम

प्रत्यक्ष देखरेखीखाली सार्वत्रिक मोहिमेत डायझील कार्बोमेझीन व अलबेंडाझोल ही औषधे दिली जातात. औषधांची मात्रा वय आणि वजनानुसार दिली जाते.

औषधांची मात्रा				
	DEC (डायझीलकार्बोमेझीन)		Albendazole (अलबेंडाझोला)	
वय	डोस (मिलीग्राम)	१०० मि. ग्रॅ. गोळ्यांची संख्या	डोस (मिलीग्राम)	४०० मि.ग्रॅ. गोळ्यांची संख्या
२ वर्षांपेक्षा कमी	०	०	०	०
२ ते ५ वर्षे	१००	१	४००	१
६ ते १५ वर्षे	२००	२	४००	१
१५ वर्षे आणि जास्त	३००	३	४००	१

जिथे साचते पाणी
तिथे वाढती डाय डेग्यू
चिकुनगुनियाची
साथ येते हमखास !



- दर आठवड्याला घरातील पाण्याची भांडी मोकळी करा व आतून स्वच्छ घासून पुसून घ्या.
- टिकाच्या न करता येणाऱ्या भांड्यामध्ये दर आठवड्याला अळीनाशक द्रावण (टेमीफॉस) टाका.
- घरावरील तसेच घरातील पाण्याच्या टाक्यांना घट्ट झाकण लावा.
- जुने टायर्स, नारळाच्या करवट्या, पाणी साचू शकेल अशा फुटलेल्या बाटल्या, प्लास्टिकच्या वस्तू अशा निरुपयोगी वस्तू घराभोवती साठू देऊ नका.
- घरातील फुलदाण्या, कुलर्स, फ्रिज यांमध्ये साचलेले पाणी दर दोन-तीन दिवसांनी काढा.

**डेग्यू, चिकुनगुन्याचा डाय दिवसा चावतो.
त्यामुळे आपले घर व कामाच्या ठिकाणी
डाय वाढणार नाहीत याची काळजी घ्या.**



सार्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन



[/MahaArogyaECBureau](#) [@MahaHealthIEC](#) [/mahahealthiec](#) [/MahaHealthIEC](#)

राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग, पुणे



वडिल गेले... चार मुलींच्या मदतीला देवासारखे धावून गेले संवेदनशील डॉ. तानाजी सावंत!

प्रा.डॉ. तानाजी सावंत, मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण, महाराष्ट्र राज्य



वडिल गेले... चार मुलींच्या मदतीला देवासारखे धावून गेले, संवेदनशील डॉ. तानाजी सावंत. मुंबई (विशेष प्रतिनिधी) शेततळ्यात बुडून मृत्यू झालेल्या बळीराजाच्या चार मुलींचे काय होणार या चिंतेत असलेल्या कुटुंबाच्या आणि त्या मुलींच्या मदतीला संवेदनशील डॉ. तानाजीराव सावंत देवासारखे धावून गेले. त्या मुलींचे संपूर्ण पालकत्व घेण्याचा निर्णय त्यांनी जाहीर केल्याने मुलींच्या मातेला अश्रू अनावर झाले. उस्मानाबाद तालुक्यातील सारोळा येथील शेतकरी नागेश सुरवसे यांचा काम करीत असताना पाय घसरून शेततळ्यात बुडून मृत्यू झाला होता. या त्यानंतर या कुटुंबावर मोठे संकट कोसळले होते. कुटुंबात ४ मुली असल्याने त्यांचे शिक्षण लग्न व भविष्याची चिंता या मुलींच्या आईला होती. अशा संकटात आरोग्यमंत्री डॉ. तानाजीराव सावंत यांनी या कुटुंबाचे पालकत्व घेत जबाबदारी स्वीकारली.

यापुढे या चार मुली माझ्या भावाच्या असून त्यांची मी जबाबदारी घेतो असे सांगत मनीषाताई आता यापुढे

काळजी करू नका असे सांगत या कुटुंबाला धीर दिला. सुरवसे कुटुंबीय हे उस्मानाबादमध्ये रामनगर येथे राहत होते. त्यांची व्यथा सनी पवार या सामाजिक कार्यकर्त्यांनी मंत्री सावंत यांच्याकडे मांडली.

त्यावेळी सावंत यांनी जबाबदारी घेतली. याप्रसंगी धनंजय सावंत, केशव सावंत, डॉ. तानाजी सावंत प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष रामचंद्र घोरे, दत्ता साळुंके, जिल्हाध्यक्ष सुरज साळुंके, अविनाश खापे, अजित लाकाळ यासह पदाधिकारी उपस्थित होते. आरोग्यमंत्री डॉ. तानाजीराव सावंत यांनी यापूर्वी शिवसेनेचे माजी तालुका प्रमुख कै. दिलीप जावळे कुटुंबाचे पालकत्व स्वीकारत १० लाखांची मदत केली होती तसेच दोन्ही मुलांच्या शिक्षण व नोकरीची जबाबदारी घेतली होती.



अत्याधुनिक ऑपरेशन थिएटर, आयसीयू, नेत्र चिकित्सा विभाग कार्यान्वित...



माननीय प्रा.डॉ. तानाजी सावंत, मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण, महाराष्ट्र राज्य यांना वैद्यकीय अधीक्षक डॉ. महेशकुमार माने सोबत श्री. सचिन कदम सह उपजिल्हा रुग्णालय पंढरपूर येथील कामकाजाची माहिती दिली.

माननीय मंत्री महोदय यांनी उपजिल्हा रुग्णालय पंढरपूर येथे नुकत्याच जन्मलेल्या स्त्री अर्भकाचे गुलाब पुष्प देऊन स्वागत केले. यावेळी जिल्हा शल्यचिकित्सक सोलापूर डॉ. प्रदीप ढेले, वैद्यकीय अधिकारी डॉ. स्वाती बोधले, डॉ. आशा घोडके, तालुका आरोग्य अधिकारी पंढरपूर डॉ. एकनाथ बोधले, प्रशासकीय अधिकारी श्री. टी. के. गोहाड, सहाय्यक अधिसेविका लवटे, श्रीम. कुलकर्णी परिसेविका व कर्मचारी वर्ग इत्यादी उपस्थित होते.



माननीय प्रा.डॉ. तानाजी सावंत, मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण, महाराष्ट्र राज्य उपजिल्हा रुग्णालय पंढरपूर येथील भेटीत रुग्णांची चौकशी करताना.





माननीय मंत्री महोदय यांना उपजिल्हा रुग्णालय पंढरपूर येथिल रुग्णालयीन कामकाजाच्या आढाव्याची माहिती देताना वैद्यकीय अधिक्षक डॉ. महेशकुमार माने, उपसंचालक आरोग्यसेवा पुणे मंडळ पुणे डॉ. संजोग कदम, जिल्हा शल्यचिकित्सक सोलापूर डॉ. प्रदीप ढेले, तालुका आरोग्य अधिकारी डॉ. एकनाथ बोधले व वैद्यकीय अधिकारी डॉ. सुडके इत्यादी उपस्थित होते.

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय
भारत सरकार

75
आज़ादी का
अमृत महोत्सव

आज़ादी का अमृत महोत्सव या अंतर्गत कोविड लसीकरण अमृत महोत्सव

**18 वर्षावरील सर्व नागरिकांसाठी
सर्व सरकारी लसीकरण केंद्रांमध्ये
मोफत बूस्टर लस देण्यात येईल**

**बूस्टर डोस हा कोविड लसीकरणाच्या दुसऱ्या
डोसनंतर 6 महिन्यांनी घेता येतो**

सार्वजनिक आरोग्य विभाग
महाराष्ट्र शासन

NATIONAL HEALTH MISSION, MAHARASHTRA
NHM
राष्ट्रीय आरोग्य मिशन
महाराष्ट्र

f /MahaArogyalECBureau @MahaHealthIEC /mahahealthiec /MahaHealthIEC

राज्य आरोग्य शिक्षण व संपर्क विभाग, पुणे



वारकऱ्यांना पसंत पडली अवयवदान चळवळ

वैभव मोहन पाटील, कक्ष अधिकारी, अभियान संचालक कक्ष, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, मुंबई



'दोस्त' च्या सर्वेक्षणातील सकारात्मक निष्कर्ष आषाढी वारीत अवयवदान दिंडीसह केले सर्वेक्षण निम्म्याहून अधिक वारकरी अवयवदानासाठी इच्छूक मुंबई - वारकरी संप्रदायाच्या माध्यमातून अवयवदान चळवळ उभी केली जाऊ शकते, असा सकारात्मक निष्कर्ष 'दोस्त' या सामाजिक संस्थेने अलिकडेच आटोपलेल्या आषाढी वारीत केलेल्या सर्वेक्षणानंतर काढला आहे. या सर्वेक्षणात सहभागी झालेल्या निम्म्याहून अधिक वारकऱ्यांनी लगेच अवयवदान चळवळीत सहभागी होण्याची तयारी दर्शवली असून उर्वरित वारकऱ्यांपैकी बहुतांश वारकरी भविष्यात या मोहिमेत सामील होण्यास इच्छूक असल्याचेही या सर्वेक्षणात स्पष्ट झाले आहे.

अवयवदान ही काळाची गरज आहे हे ओळखून सन २०१५ पासून 'धन्वंतरीज ऑर्गनायझेशन फॉर सोशियो-हेल्थ ट्रान्सफॉर्मेशन' अर्थात 'दोस्त' या संस्थेने पंढरपूर वारी दरम्यान अवयवदान जनजागृती मोहीम सुरू केली आहे. यावर्षी प्रथमच संस्थेने अवयवदान मोहिमेबाबत वारकरी व नागरिकांचे मत काय आहे हे जाणण्यासाठी प्रत्यक्ष वारी दरम्यान सर्वेक्षण केले. या सर्व्हेमध्ये १२४४ वारकरी सहभागी झाले. यात सहभागी झालेल्यांमध्ये पुरुषांची संख्या ७० टक्के तर स्त्रियांची ३० टक्के होती. सर्वे फॉर्म भरून घेण्याआधी सर्वांना अवयवदानाबाबत माहिती देण्यात आली होती.

स्पेन या देशात अवयवदान ही लोक चळवळ बनली आहे. या देशात १ कोटी लोकांमध्ये ३४० लोक अवयवदान करतात. याउलट भारतात हे प्रमाण १ कोटी लोकसंख्येमध्ये केवळ एक इतके कमी आहे. हे प्रमाण वाढवायचे असेल तर अवयवदान ही लोक चळवळ बनणे गरजेचे आहे, या हेतूने स्वतः अवयव प्रत्यारोपण तज्ञ असलेले डॉ. कैलास जवादे यांनी त्यांच्या दोस्त या संस्थेच्या माध्यमातून वारीसह विविध जनसंपर्क माध्यमांचा अवलंब केला आहे. त्यांच्या या कार्याची दखल घेत महाराष्ट्र शासनाने त्यांना अवयव दान व अवयव प्रत्यारोपण सल्लागार समितीवर सदस्य म्हणून नियुक्तही केले आहे.

काय आहेत सर्वेतील निरीक्षणे ?

अवयव दानाविषयी सकारात्मक बदल या जनजागृती मोहिमेमुळे होईल का याबाबत आपले मत काय? असा प्रश्न विचारल्यानंतर होय निश्चित बदल होईल म्हणणारे ६४% होते तर फक्त होय म्हणणारे २५%, तर बदल घडू शकतो असे म्हणणारे दहा टक्के लोक होते.

अवयवदानाच्या या चळवळीत आपण सहभागी होऊ इच्छिता का? असा प्रश्न केल्यानंतर ५२ टक्के जणांनी मोहिमेत सहभागी होण्यासाठी होकार दिला तर नंतर कधीतरी सहभागी होऊ असे म्हणणारे ४५ टक्के होते.

आपण अवयवदानाचा संकल्प करण्यासाठी अर्ज करू इच्छिता का? असा प्रश्न विचारला असता होय म्हणणारे



वृत्त विशेष

५७ टक्के तर नंतर कधीतरी संकल्पासाठी अर्ज करू म्हणणारे ३१ टक्के होते. या विषयी चर्चेची गरज आहे असे म्हणणारे ८ टक्के तर नकार देणारे केवळ ४ टक्के होते.

शासनाची मदत मागणार- डॉ. जवादे

आम्ही दोस्त संस्थेच्या माध्यमातून केलेल्या सर्वेक्षणात ज्या वारकऱ्यांनी अवयवदान चळवळीत सामील होण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे त्यांना आम्ही संपर्क साधणार आहोत. त्यांच्यासाठी विविध ठिकाणी प्रशिक्षण शिबिर आयोजित करून त्यांना अवयवदानाबाबत सखोल माहिती देऊन ते इतरांना अवयवदानासाठी प्रवृत्त करू शकतील अशा पद्धतीने त्यांचे सक्षमीकरण केले जाईल. यासाठी शासनाने आर्थिक सहाय्य, सुविधा व इतर मदत करणे गरजेचे आहे. याबद्दल शासन नियुक्त समिती सदस्य या नात्याने आपण शासनाकडे पाठपुरावा करू, असेही डॉ. जवादे म्हणाले.

दोस्तच्या अवयवदान दिंडीमुळे झाली जनजागृती

दोस्तच्या वतीने २०१५ पासून अवयवदान दिंडीच्या माध्यमातून वारीमध्ये जनजागृती केली जाते. त्याचा खरोखर



काही उपयोग होत आहे की नाही? हे जाणण्यासाठी अवयव दानांविषयी आपणास यापूर्वी काही माहिती होते का? असा प्रश्न विचारण्यात आला होता. पंढरपूरच्या वारीमध्ये काही प्रमाणात अशिक्षित आणि ग्रामीण भागातील लोक असतात असा समज आहे. मात्र या प्रश्नावर होय म्हणणारे ७३% तर, नाही म्हणणारे २७% होते. अवयवदान दिंडीमुळे वारकऱ्यांमध्ये अवयव दानाविषयी मोठ्या प्रमाणावर जाणीव निर्माण झाली आहे हेच या प्रश्नाच्या उत्तरातून सिद्ध झाले.



प्राथमिक आरोग्य केंद्र गिरगाव अंतर्गत उपकेंद्र सोमठाणा येथे भेट



अतिरिक्त जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ. सचिन भायेकर यांनी प्राथमिक आरोग्य केंद्र गिरगाव अंतर्गत उपकेंद्र सोमठाणा येथे भेट देऊन तेथील गावात क्षयरोग

व कुष्ठरोग शोध मोहीममध्ये सर्वेक्षण दरम्यान संशयित कुष्ठरुग्णाची व संशयित क्षयरुग्णाची पाहणी केली.



प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना अंतर्गत



“मातृशक्ती राष्ट्रशक्ती” सप्ताह दिनांक १ सप्टेंबर ते ०९ सप्टेंबर २०२२ जिल्ह्यात मा. मुख्य कार्यकारी अधिकारी संजय दैने सर यांच्या हस्ते शुभारंभ. यावेळी जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ. शिवाजी पवार सर, अतिरिक्त जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ. सचिन भायेकर सर, सहाय्यक जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ. कैलास शेळके सर, प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना जिल्हा समन्वयक बापू सूर्यवंशी इत्यादी.



मातृशक्ती राष्ट्रशक्ती सप्ताह निमित्त रॅली



प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना अंतर्गत मातृशक्ती राष्ट्रशक्ती सप्ताह निमित्त हिंगोली शहरात रॅली काढण्यात आली.





टीबी मुक्त भारत मोहिमेत भारतातून २०२५ पर्यंत क्षयरोगाला हद्दपार करण्याचा संकल्प करण्यात आला आहे. हा उद्देश साध्य करण्यासाठी अभियान राबविण्यात येत आहे. मा. राज्यपाल भगतसिंह कोश्यारी यांच्या हस्ते निक्षय मित्रांचा सत्कार करण्यात आला. तसेच पोषण आहार पोटलीचे वितरण करण्यात आले. यावेळी अतिरिक्त मुख्य सचिव मा. डॉ. प्रदीप व्यास व मा. आयुक्त रामास्वामी एन. उपस्थित होते.



सहभागी निक्षय मित्र व इतर...

Registered

Maharashtra Arogya Patrika (Marathi)

RNI No. MAHMAR/2000/1736

POSTAL REGD. No./PCE/017/2021-2023

Office of Posting PUNE P.S.O., G.P.O. 411001.

The date of Publication is 20th September 2022

Posting on 24th of September 2022

Licence to Post without prepayment of Postage No. WPP120/31/12/2023

वार्षिक वर्गणी : ₹ ५०/-

प्रति,



—: सार्वजनिक आरोग्य विभाग :—



नवरात्र उत्सव-2022
निमित्त महाराष्ट्रातील सर्व
माता-भगिनींसाठी मोफत आरोग्य तपासणी शिबीर

**माता सुरक्षित
तर
घर सुरक्षित**

दिनांक : 26 सप्टेंबर ते 5 ऑक्टोबर 2022



मा. ना. एकनाथजी शिंदे
मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य



मा. ना. देवेंद्रजी फडणवीस
उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

**मातृत्वाचा सन्मान
हाच आपला अभिमान**



मा. प्रा. डॉ. तानाजी सावंत
मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व
कुटुंब कल्याण

[/MahaArogyaIECBureau](#) [@MahaHealthIEC](#) [/mahahealthiec](#) [/MahaHealthIEC](#)